VOLUME 4 ISSUE 5 November 2019

Progressive Education Society's

Modern College of Arts, Science and Commerce (Autonomous)

Shivajinagar, Pune-411005. Maharashtra

MODLIB

E-Bulletin of Library and Information Centre

EDITOR IN CHIEF
Dr. Shantashree S. Sengupta
Librarian

EDITORIAL ASSISTANTS
Mrs. Sarika Prakash Sable
Mr. Amit Salunke
(Inputs for E-News Paper Clippings)

PUBLISHED BY
Dr. Rajendra S. Zunjarrao
Principal

__Melville Louis Kossuth "Melvil" Dewey__ (December 10, 1851 – December 26, 1931) was an American librarian and educator, President of the American Library Association, inventor of the __Dewey Decimal system of library classification__, and a founder of the Lake Placid Club.

(From November 2019 Issue of MODLIB, we will be introducing eminent Library Professionals from across the world who have made their mark in the profession with their theories, philosophy and various library schemes introduced by them)

Ph.020-25535927 / 102

Website: http://www.mcasclib.com

E-mail: librarian@moderncollegepune.edu.in

Table of Contents

Sr.No.	Contents	Page No.s
1	Editorial	1
2	Events Conducted in the Library	3-6
3	New Arrivals	7-11
4	Books received in Donation	12
5	Cover Pages of some new books	13-15
6	News Paper Clippings	16-37
	Section : Education	17-24
	Section : Contribution of Educational Institutions towards the Society	25-27
	Section : Health	28-29
	Section : Achievements and Awards	30
	Section : Science and Technology	31-35
	Section : Arts and History	36-37
7	Article	38-50
	कादंबरी आणि भाषा *- by Dr. Gajanan Apine*	
8	Upcoming Events	51

Events Conducted in the Library in November 2019

1. Pandit Nehru Jayanti : 14th November 2019

Birth Anniversary of ***Pandit Jawaharlal Nehru*** (14 November 1889 – 27 May 1964) was celebrated in the Library. Principal Dr. R. S. Zunjajrrao, Librarian Dr. S. S. Sengupta, teaching staff, non teaching staff and students were present for the event. Pandit Jawaharlal Nehru was an Indian independence activist, and subsequently, the first Prime Minister of India and a central figure in Indian politics before and after independence. He emerged as an eminent leader of the Indian independence movement and served India as Prime Minister from its establishment as an independent nation in 1947 until his death in 1964. He has been described by the Amar Chitra Katha as the architect of India. Indian children knew him as *Chacha Nehru*.

Events Conducted in the Library in November 2019

Birsa Munda statue by Nabhendu Sen at *Naya More*, Bokaro Steel City, Jharkhand

2. Birsa Munda Jayanti : 15th Nov.ember 2019

Birth Anniversary of Birsa Munda was Celebrated in the Library who was an Indian tribal freedom fighter, religious leader, and folk hero who belonged to the Munda tribe. He spearheaded an tribal religious Millenarian movement that arose in the Bengal Presidency (now Jharkhand) in the late 19th century, during the British Raj, thereby making him an important figure in the history of the Indian independence movement. Principal Dr. R. S. Zunjarrao, Librarian Dr. S. S. Sengupta, Shri. Amit Salunke, teaching staff, non teaching staff and Students were present for the birth anniversary.

Birsa Munda on a 1988 stamp of India

Image Courtesy: Google Images

Events Conducted in the Library in November 2019

3.Indira Gandhi Jayanti & Rashtriya Ekatmata Din : 19th November 2019

Indira Priyadarshini Gandhi was an Indian politician and a central figure of the Indian National Congress. She was the first and, to date, the only female Prime Minister of India. Indira Gandhi was the daughter of Jawaharlal Nehru, the first prime minister of India. The day 19th November is also celebrated as Rashtriya Ekatmata Din. This day was celebrated in the college Library. Principal Dr. R. S. Zunjarrao, Librarian Dr. S. S. Sengupta, all Library staff and Students were present for this event. Pledge was taken by the staff and students of the college, which is as follows:

“I solemnly pledge to work with dedication to preserve and strengthen the freedom and integrity of the nation.” “I further affirm that I shall never resort to violence and that I will continue to endeavor towards settlement of all difference and disputes relating to religion, language, region or other political or economic grievances by peaceful and constitutional means. ”

Events Conducted in the Library in November 2019

4. Samvidhan Diwas : 26th November 2019

Constitution Day (**National Law Day**), also known as ***Samvidhan Divas,*** is celebrated in India on 26 November every year to commemorate the adoption of the Constitution of India. On 26 November 1949, the Constituent Assembly of India adopted the Constitution of India, and it came into effect on 26 January 1950. The Government of India declared 26 November as Constitution Day on 19 November 2015 by a gazette notification.

It was celebrated in the Assembly Hall of the college on 26th November 2019. Principal Dr. R. S. Zunjajrrao, Vice Principal Dr. A. V. Kambale, Prof. S. S. Thengadi, Librarian Dr. S. S Sengupta, Registrar Shri. G. S. Sathe, all HoDs, teaching staff, non teaching staff and students were present on this day. Reading of the Preamble was done by all staff members and Students.

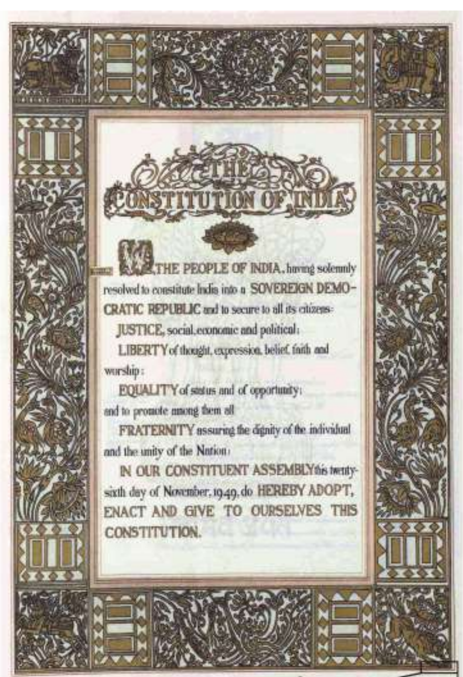

THE CONSTITUTION OF INDIA

WE, THE PEOPLE OF INDIA, having solemnly resolved to constitute India into a SOVEREIGN DEMOCRATIC REPUBLIC and to secure to all its citizens:

JUSTICE, social, economic and political;

LIBERTY of thought, expression, belief, faith and worship;

EQUALITY of status and of opportunity;

and to promote among them all

FRATERNITY assuring the dignity of the individual and the unity of the Nation;

IN OUR CONSTITUENT ASSEMBLY this twenty-sixth day of November, 1949, do HEREBY ADOPT, ENACT AND GIVE TO OURSELVES THIS CONSTITUTION.

Signature of the artist Beohar Rammanohar Sinha as 'Ram'
अलंकरणकर्ता ब्यौहार राममनोहर सिंहा के संक्षिप्त हस्ताक्षर 'राम'

Newly added books During November 2019

- 7 Va Vetan Aayog : सुधारित वेतन नियम २०१९
- Concepts of Modern Physics
- Concepts of Modern Physics
- Heat Thermodynamics and Statistical Physics
- Mechanics
- Electricity and Magnetism with Electronics
- Companion to Literary Forms
- Lights and Delights
- Symphony of Prose and Poetry
- English for Us II : a Textbook of Language and Literature
- English and Soft Skills
- Naked Economics : Undressing the Dismal Science
- Poor Economics : Rethinking Poverty & The Way To End It
- Good Economics For Hard Times
- Shikshan Palkatwache
- Gandhi : Sachitra Jivandarshan
- Students Guide To Income Tax Including GST
- Yoga : For Stress Management
- Health Education And Administration
- The Budget 2019-20
- Family Master
- Mahabhartavaril Vyakhyane : Bhag 1
- Mahabhartavaril Vyakhyane : Bhag 2
- Bhagwan Shrikrishna
- Punyashlok Chhatrapati Shivaji Maharaj : Bhag 1
- Punyashlok Chhatrapati Shivaji Maharaj : Bhag 2
- Punyashlok Chhatrapati Shivaji Maharaj : Bhag 3
- Punyashlok Chhatrapati Shivaji Maharaj : Bhag 4
- Pension Rules Handbook
- Senior College Handbook : Volume I
- Senior College Handbook :Volume II
- Senior College Handbook : Volume III
- Senior College Handbook : volume IV
- Senior College Handbook : Volume V
- Senior College Handbook : Volume VI

Newly added books During November 2019

- Maharshatra Sanskrutikosh महाराष्ट्र संस्कृति कोश
- Sant Subhashit Kosh संत सुभाषित कोश
- Rajyashashtra राज्यशास्त्र कोश
- Learning Marathi Through English
- Encyclopedia Of Economics
- Maharashtra Dinvishesh : 1 January To 31 December महाराष्ट्र दिनविशेष
- Itihaas इतिहास संरक्षण शास्त्र कोश
- Itihaas Mahaiti Kosh इतिहास माहितीकोश
- Encyclopedia Of Indian Rivers Vol - 1
- Encyclopedia Of Indian Rivers Vol - 2
- Encyclopedia Of Indian Rivers Vol - 3
- Encyclopedia Of Indian Rivers Vol - 4 Maps
- Samajik Dnyankosh सामाजिक ज्ञानकोश
- Samajik Dnyankosh सामाजिक ज्ञानकोश Vol 2
- Samajik Dnyankosh सामाजिक ज्ञानकोश Vol 3
- Etihasik Powade Athava Marathyancha Karyamay Etihas :
- Encyclopedia Of Sports
- Encyclopedia Of Education
- Manavi Hakka Aani Samajik Nyay
- Set / Net / UPSC Objective Geography
- NET / SET Paper 2 Objective Psychology
- Set / Net / UPSC / MPSC Vastunishta Shikshna Va Khel
- Arthashastra Shabdakosh
- बँक व्यवहार आणि वित्तीयसेवा शब्दकोश
- आधुनिक राजकीय विश्लेषण कोश
- शिक्षणशास्त्र शब्दकोश
- Parayavaranshastra Shabdakosh पर्यावरणशास्त्र शब्दकोश
- Sanganak Shabskosh संगणक शब्दकोश
- Koshvangmay Vichar Aani Vyavahar : कोशवाङ्मय विचार आणि व्यवहार
- Manasashastra Shabdkosh मानसशास्त्र शब्दकोश
- Samajik Shabdkosh सामाजिक शब्दकोश
- Dictionary Of Sociology समाजशास्त्र शब्दकोश
- Vsatunishtha Samajshastra वस्तुनिष्ठ समाजशास्त्र

Newly added books During November 2019

- Business Mathematics and Statistics- I Sem.- I
- Descriptive Statistics P. I, Sem. I From June 2019
- Mathematical Statistics P. II, Sem. I From June 2019
- Descriptive Statistics -I P. I, S. I From June 2019
- Discrete Probability and Probability Distributions-I P. II, S. I From June 2019
- Introduction to Algorithms
- Software Testing
- Database Management Systems
- Cryptography and Network Security
- Cloud Computing : Principles and Paradigms
- Quantitative Aptitude For Competitive Examinations
- Fundamentals of Computer Algorithms
- Artificial Intelligence
- Introduction to Artificial Intelligence And Expert Systems
- Mobile Communications
- Design of The Unix Operating System
- Mongo DB In Action
- A History of English Literature
- Jacques Lacan
- Queer Studies
- Marxist Literary And Cultural Theory
- Post Modern Literature
- Literary / Cultural Theory - Popular Culture
- Psycho Analytic Theory & Criticism
- Feminism
- Dalit Literature & Criticism
- Macbeth
- Shakespeare, William / Julius Caeser
- Othello
- Twelfth Night
- Hamlet
- American Literature
- Modern English Literature 1890-1960

Newly added books During November 2019

- Victorian Literature
- Social History of England
- Companion To Literary Forms
- Beginning Android 4 Application Development
- Software Testing
- Database System Concepts
- Tess Of The D`Urbervilles
- Waiting For Godot
- The Way Of The World
- Jane Eyre
- Great Expectations
- Moll Flanders
- Macbeth
- Textbook Of Python Programming BCA Sem VI
- Grid And Cloud Computing BCA SEM IV
- Recent Trends In IT (Internet Of Things) BCA SEM VI
- Applied Mathematics BCA SEM I
- Problem Solving And C Programming BCA SEM I
- Advanced Web Technology BCA SEM V
- Android Programming BCA SEM VI
- Oose BCA SEM IV
- An Introduction to Functional Programming Through Lambda Calculus
- Python 3 Object-Oriented Programming
- Principles Of Distributed Database Systems
- MongoDB : The Definitive Guide
- Parallel And Distributed Computing Architectures And Algorithms
- Linux System Programming
- Advanced Programming in the UNIX Environment
- Mobile Computing Principles
- Introduction To Protein Science
- Immune System
- Introduction To Molecular Evolution & Phylogenetics
- Human Virology
- Immunobiology
- Molecular Biology Of The Cell
- Baluchars : The Woven Narrative Silks Of Bengal

Newly added books During November 2019

- Block Printed Textiles Of India : Imprints Of Culture
- Chikankari : A Lucknawi Tradition
- Quilts Of India : Timeless Textiles
- Traditional Indian Handcrafted Textiles : History Techniques Processes Designs Vol. 1
- Software Engineering Sem. III
- Software Quality Assurance Sem. V
- The Ace Of Soft Skills : Attitude, Communication And Etiquette For Success
- Beginning Visual C # 2010
- Grid Computing
- Database System Concepts
- Programming In Ansi C
- Introduction To Data Structures In C
- Object Oriented Programming With C++
- PHP 5.1 For Beginners
- Software Engineering : A Practitioners Approach
- Java : The Complete Reference
- Core Java : Vol. 1 Fundamentals
- Software Quality Assurance : From Theory To Implementation
- Metrics And Models In Software Quality Engineering
- Principles Of Soft Computing
- Operating System Concepts
- Designing The Internet Of Things
- Internet Of Things : A Hands On Approach

Image Courtesy: Google Images

Newly added donated books During November 2019

- खगोल जिज्ञासा
- रहस्यमय गीता
- जीवन शिल्पी
- **Forward And Delete**
- आपल्या पूर्वजांचे विज्ञान
- आकाशवेल
- समीक्षेचा अक्षरगंध
- आयुर्वेदीय औषधीकृतींचा वर्ग - **Bruhnhighantu**
- अभंग अमृत
- पुण्यभूमी भारत
- एका पायरीवर
- मराठी इंग्रजी वाक्यकोश
- नर्मदे हर हर
- नित्यनिरंजन
- **Dhuni :** धुनी
- **Kalindi :** कालिंदी
- साधनामस्त **Sadhanamast**
- प्रकाशपुत्र
- **Dharmnirpeksh Surajya Sthapanesathi Chatarpati Shivarayani Kelela Jihad** धर्मनिरपेक्ष सुराज्य स्थापनेसाठी छत्रपती शिवरायांनी केलेला जिहाद
- **Mastering Animation**
- **Game Technology**
- पंधरा त्रिक पंचेचाळीस
- भारत आणि महाराष्ट्र आर्थिक पाहणी व अर्थसंकल्प २०१९
- भारत आणि महाराष्ट्र आर्थिक पाहणी व अर्थसंकल्प २०१९
- **E - Com In India Violations & Tax Avoidance**
- **E - Com In India Violations & Tax Avoidance**

Image Courtesy: Google

Cover Pages of Some Newly Added Books

Image Courtesy: Google

Cover Pages of Some Newly Added Books

Image Courtesy: Google

Cover Pages of Some Newly Added Books

Image Courtesy: Google

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING OCTOBER 2019

Online newspapers and online services based on newspapers are becoming increasingly popular and useful in current digital age. These services helped libraries in reaching out users wherever they are and also save time of the users. The newspaper clippings are also known as press clippings in some libraries .

[Ref: Gaur, Ramesh C., Chand, Mahesh, Gaur, Kavita & Yadav, Amar Singh. (2013). Online Newspaper Clippings and News Services for Libraries: Experiences in Indian Libraries. Accessed from http://library.ifla.org/240/1/153-gaur-en.pdf]

Clipping is the cutting-out of articles from a paper publication. Newspaper clippings are often used when people have to write a report or make a presentation or for future reference.

The Modern College, Shivajinagar Library subscribes to Ten (10) English Newspapers and Eleven (11) Marathi Newspapers which are referred by the students and staff. The Library has a practice of posting notifications of important news related to Education, UGC, NAAC, Savitribai Phule Pune University on the WhatsApp Groups of Staff.

Father of Library Science, Dr.S.R.Ranganathan's Fifth Law of Library Science states that *'Library is a Growing Organism'*. It means that a library should be a continually changing institution, never static in its outlook. Books, methods, and the physical library should be updated over time.

The E-Newspaper Clippings Section is divided into ***Education, Health, Achievements and Awards, Science and Technology, Arts and History.***

Image Courtesy: Google Images

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Education

शिक्षण विभागात 'इंटर्नशिप'ची संधी

विद्यार्थ्यांना दरमहा विद्यावेतनदेखील मिळणार

म. टा. प्रतिनिधी, पुणे

राज्यातील विद्यार्थ्यांना शिक्षण विभागातील कामाचा प्रत्यक्ष अनुभव घेता यावा, यासाठी केंद्रीय मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाने पुढाकार घेतला आहे. मंत्रालयाने पहिल्यांदाच विद्यार्थ्यांसाठी इंटर्नशिप योजना जाहीर केली आहे. याद्वारे विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षण; तसेच शालेय शिक्षण विभागातील विविध प्रकल्प, योजनांच्या अंमलबजावणीचा व तेथील कामाचा अनुभव घेता येणार आहे. त्यांना दरमहा दहा हजार रुपये विद्यावेतनदेखील मिळणार आहे.

केंद्रीय मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाच्या 'एमएचआरडी इंटर्नशिप स्कीम' अंतर्गत मान्यताप्राप्त विद्यापीठाच्या विद्यार्थ्यांना दोन ते सहा महिन्यांसाठी इंटर्नशिप करता येणार आहे. मंत्रालयाकडून या योजनेची मार्गदर्शक तत्त्वे जाहीर करण्यात आली आहेत. योजनेसाठी काही निकष असून, ते पूर्ण करणारे विद्यार्थी अर्ज करण्यास पात्र आहेत. श्रेष्ठत्त्वाचा दर्जा (इन्स्टिट्यूट ऑफ एमिनन्स) मिळालेल्या शिक्षण संस्था किंवा २०१९च्या 'एनआयआरएफ' क्रमवारीत पहिल्या ५० मध्ये स्थान मिळवलेल्या किंवा 'क्यूएस' क्रमवारीतील पहिल्या १०० संस्थांतील विद्यार्थी यासाठी अर्ज करू शकतात. तीन किंवा चार वर्षे मुदतीच्या अभ्यासक्रमातील किमान दोन वर्षे पूर्ण केलेले, पाच वर्षे मुदतीच्या अभ्यासक्रमातील किमान तीन वर्षे पूर्ण केलेले किंवा नोव्हेंबर-डिसेंबर २०१९ मध्ये आणि एप्रिल-मे २०२० मध्ये अभ्यासक्रम पूर्ण होणाऱ्या विद्यार्थ्यांना योजनेत अर्ज करता येईल. अभियांत्रिकी, व्यवस्थापन, माहिती तंत्रज्ञान, विज्ञान, समाजशास्त्र, मानव्यता, विधी या अभ्यासक्रमांच्या विद्यार्थ्यांना या योजनेत संधी असेल. निवड झालेल्या विद्यार्थ्यांना दर महिना दहा हजार रुपये विद्यावेतन दिले जाईल. इंटर्नशिप पूर्ण करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना केलेल्या कामासंदर्भातील अहवाल सादर करावा लागेल, त्यानंतर त्यांना प्रमाणपत्र दिले जाणार आहे.

काय आहे इंटर्नशिपचा उद्देश?

सरकारी स्तरावरील प्रशासकीय कामकाजाचा अनुभव विद्यार्थ्यांना मिळावा, योजना-प्रकल्पांची अंमलबजावणी, त्यातील अडचणी सोडवण्याची संधी त्यांना उपलब्ध व्हावी, विद्यार्थ्यांना त्यांच्या नवकल्पना प्रत्यक्षात आणता याव्यात हा या इंटर्नशिप योजनेचा उद्देश असल्याचे सूत्रांनी सांगितले. योजनेसंदर्भातील अधिक माहिती https://mhrd.gov.in या वेबसाइटवर देण्यात आली असून, विद्यार्थ्यांना ऑनलाइन अर्ज सादर करावा लागणार आहे.

महाराष्ट्र टाइम्स
५.११.२०१९

महाराष्ट्र टाइम्स

4 November 2019

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Education

विद्यार्थ्यांसाठी परीक्षा आणखी सोपी होणार

२०२२ पर्यंत बदलणार मूल्यांकन प्रणाली

नवी दिल्ली, वृत्तसंस्था : शैक्षणिक शिक्षणातील सध्याच्या मूल्यांकन प्रणालीचा हानिकारक परिणाम आहे. त्यामुळे आपण २०२२ पर्यंत मूल्यांकन प्रणालीत बदल करण्यासाठी लवकरच मार्गदर्शक तत्त्वे तयार करणार आहोत, असे राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषदेने (एनसीईआरटी) म्हटले आहे. मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाने (एचआरडी) रविवारी ही माहिती दिली.

मनुष्यबळ विकास मंत्रालय आपल्या नव्या शैक्षणिक धोरणाला (एनईपी) अंतिम रुप देण्याच्या प्रक्रियेत आहे. मंत्रालयाने याचा अंतिम मसुदाही प्रस्तावित केला आहे. त्यामध्ये बोर्डाच्या परीक्षांमधील गैरप्रकार टाळण्याच्या मुद्द्याचाही उल्लेख करण्यात आला. यासोबतच सर्व विद्यार्थ्यांना कोणत्याही शैक्षणिक सत्रादरम्यान दोन वेळा बोर्डाची परीक्षा देण्यास परवानगी दिली जाणार आहे. बोर्डाच्या परीक्षा सोप्या करण्यात येणार आहेत.

एनसीईआरटी जवळपास १४ वर्षांनंतर राष्ट्रीय अभ्यासक्रमाची रूपरेषेचा (एनसीएफ) आढावा घेत आहे. एनसीईआरटी नव्या रूपरेषेसोबत समन्वयाने मूल्यांकनाची मार्गदर्शक तत्त्वे तयार करणार आहे. मसुद्यात सध्याच्या मूल्यांकन प्रणालीचे हानिकारक परिणाम वगळण्याचा उल्लेख करण्यात आला आहे. या मसुद्यानुसार, बोर्डाच्या परीक्षा सर्वांगीण विकासाला प्रोत्साहन देणाऱ्या असतील. तसेच विद्यार्थ्यांना स्वतःच्या आवडीनुसार अनेक विषयांपैकी आवडीच्या विषयाची निवड करता येऊ शकेल. तसेच त्याच विषयात बोर्डाची परीक्षाही देता येऊ शकेल.

मंत्रिमंडळासमोर सादर करणार नव्या शैक्षणिक धोरणाचा मसुदा

बोर्डाची परीक्षा दोन वेळा घेण्याच्या विचाराबाबत मंत्रालयाने सांगितले की, २०२० पर्यंत एनसीएफसोबतच २०२२ पर्यंत मूल्यांकन प्रणालीत बदल करण्यासाठी एनसीईआरटी या संदर्भात मार्गदर्शक तत्त्वे तयार करेल. नव्या धोरणात देशातील सर्व मान्यताप्राप्त शिक्षण मंडळांसाठी (बोर्ड) एक नवी नियामक संस्था बनविण्याचा प्रस्ताव मांडण्यात आला आहे. या मसुद्याला मंत्रालयाने अंतिम रूप दिले आहे. आता मंजुरीसाठी तो केंद्रीय मंत्रिमंडळासमोर सादर केला जाणार आहे.

सरकारला यापूर्वीच सोपविला समितीने अहवाल

इस्रोचे माजी प्रमुख के. कस्तुरीरंगन यांच्या नेतृत्वातील एका समितीने नव्या शैक्षणिक धोरणाचा मसुदा मनुष्यबळ विकासमंत्री रमेश पोखरीयाल यांना सोपविला होता. यानंतर विविध पक्षकार आणि जनसामान्यांची मते जाणून घेण्यासाठी मसुदा सार्वजनिक करण्यात आला. त्यावर मंत्रालयास दोन लाखांहून अधिक सूचना प्राप्त झाल्या आहेत.

१९८६ मध्ये अस्तित्वात आले शैक्षणिक धोरण

देशात शैक्षणिक धोरण १९६८ मध्ये तयार करण्यात आले होते. १९९२ मध्ये त्यात सुधारणा करण्यात आली. नव्या धोरणासंदर्भात भाजपने २०१४ मध्ये निवडणूक जाहीरनाम्यात उल्लेख केला होता. स्मृती इराणी मनुष्यबळ विकासमंत्री असताना माजी कॅबिनेट सचिव टीएसआर सुब्रमण्यम यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती स्थापन करण्यात आली होती.

पुढारी, 4.11.2019

पुढारी

4 November 2019

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Education

यूजीसीच्या 'स्ट्राईड' योजनेत राज्यातील सहा शिक्षण संस्था

प्रतिनिधी, पुणे

विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांतील संशोधनाला बळ देण्यासाठी विद्यापीठ अनुदान आयोगाने (यूजीसी) सुरू केलेल्या 'स्ट्राईड' (स्कीम फॉर ट्रान्स डिसिप्लिनरी रीसर्च फॉर इंडियाज डेव्हलपिंग इकॉनॉमी) या योजनेत राज्यातील सहा शिक्षण संस्थांची निवड झाली आहे. त्यात एक विद्यापीठ आणि पाच महाविद्यालयांचा समावेश आहे.

पारंपरिक शिक्षण शाखांची चौकट मोडून नव्या संकल्पनांवर आधारित संशोधन करणे हे या योजनेचे उद्दिष्ट आहे. त्यासाठी देशभरातील उच्च शिक्षण संस्थांकडून प्रस्ताव मागवण्यात आले होते. त्यानंतर प्रस्तावांची छाननी करून 'विद्यापीठे आणि महाविद्यालयांतील संशोधन क्षमतावृद्धी' या पहिल्या टप्प्यासाठीची निवड यादी यूजीसीने जाहीर केली. त्यात देशभरातील १६ अनुदानित विद्यापीठे आणि १८ अनुदानित महाविद्यालयांचा समावेश आहे. तर विशाखापट्टणमच्या विग्रान्स इन्स्टिट्यूट ऑफ इन्फर्मेशन टेक्नॉलॉजी या संस्थेची स्वयंअर्थसहाय्यित संशोधनासाठी 'यूजीसी स्ट्राईड सेंटर फॉर कॅपॅसिटी बिल्डिंग' म्हणून निवड करण्यात आली आहे.

योजनेत राज्यातील एक विद्यापीठ आणि पाच महाविद्यालयांची निवड झाली. त्यात विद्यापीठांच्या गटात कोल्हापूरचे शिवाजी विद्यापीठ, महाविद्यालयांच्या गटात पुण्याचे फर्ग्युसन महाविद्यालय, विनायकराव पाटील महाविद्यालय, केआरटी कला, बीएच वाणिज्य आणि एएम विज्ञान महाविद्यालय, श्री शिवाजी महाविद्यालय, मुंबईचे डॉ. भानूबेन महेंद्र नानावटी गृहविज्ञान महाविद्यालयाची निवड झाली आहे. निवड झालेल्या संस्थांना संशोधनासाठी यूजीसीकडून निधी उपलब्ध करून दिला जाणार आहे.

> 'संशोधनासाठी प्राध्यापकांची क्षमतावृद्धी, विद्यार्थ्यांना संशोधनाची गोडी लावण्यासाठी आणि एकूणच संशोधन संस्कृती विकसित करण्याचा प्रयत्न आहे. या योजनेअंतर्गत महाविद्यालये आणि विद्यापीठे मिळून जवळपास चारशे प्रस्ताव आले होते. त्यातून प्रस्तावांची निवड करण्यात आली. आता संशोधनासाठी लागणारा निधी संबंधित संस्थांना दिला जाणार आहे. प्रत्यक्ष संशोधनासाठी काम करण्याचा योजनेद्वारे प्रयत्न केला जाईल. तसेच संशोधनाची आणि पर्यायाने शिक्षणाचीही गुणवत्ता उंचावण्याची अपेक्षा आहे. अशा प्रकारची ही पहिलीच योजना आहे.
>
> \- डॉ. भूषण पटवर्धन, उपाध्यक्ष, विद्यापीठ अनुदान आयोग

सकाळ

5 November 2019

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Education

प्रभात पुणे, बुधवार, दि. ६ नोव्हेंबर २०१९ || ३

आता उत्तरपत्रिका तपासणी ऑनलाइन

अभियांत्रिकीनंतर आता विज्ञान विद्याशाखा पदव्युत्तर अभ्यासक्रमासाठी विद्यापीठाचा पुढाकार

प्रभात वृत्तसेवा

पुणे, दि. ५ - सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाने अभियांत्रिकीनंतर आता विज्ञान विद्याशाखेचे पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाचे सर्व उत्तरपत्रिका ऑनलाइन तपासण्यासाठी पाऊल उचलले आहे. येत्या मार्च २०२० मध्ये पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाच्या विज्ञान शाखेची सर्व उत्तरपत्रिका तपासणी ऑनलाइनद्वारे होणार असल्याने निकालासाठी लागणारा वेळ आणि खर्चही वाचणार असल्याचे स्पष्ट होत आहे.

गेल्या दोन-तीन वर्षांपूर्वी मुंबई विद्यापीठाने सर्वच अभ्यासक्रमाच्या उत्तरपत्रिका ऑनलाइन तपासणीचा निर्णय घाईघाईत घेतला. मात्र, उत्तरपत्रिका ऑनलाइन तपासणीच्या प्रक्रियेचा पूर्णपणे फज्जा उडाला. हा अनुभव लक्षात घेऊन पुणे विद्यापीठाने उत्तरपत्रिका ऑनलाइन तपासणीची प्रक्रिया टप्प्याटप्प्याने अंमलबजावणी करण्याचा निर्णय घेतला आहे. आता विज्ञान शाखेचे पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाची उत्तरपत्रिका ऑनलाइनद्वारे घेण्यासाठी पुढाकार घेतला आहे.

परीक्षा विभागाच्या सुधारणा समितीने ऑनलाइन उत्तरपत्रिका तपासणीचा पर्याय सूचविला. तसा प्रस्ताव ९ सप्टेंबरच्या परीक्षा मंडळाच्या बैठकीत मांडण्यात आला असून, त्यास मान्यताही मिळाली. या प्रक्रियेच्या अंतिम निर्णयासाठी हा प्रस्ताव येत्या १४ तारखेला होणाऱ्या व्यवस्थापन परिषदेच्या बैठकीत सादर केला जाणार आहे. त्यानंतर ऑनलाइन उत्तरपत्रिका तपासणीच्या निर्णयावर शिक्कामोर्तब होणार आहे.

विद्यापीठाकडून यापूर्वीच पदव्युत्तरच्या अभियांत्रिकी शाखेची उत्तरपत्रिका ऑनलाइन तपासली जात आहे. सन २०१६ पासून ही प्रक्रिया सुरू झाली आहे.

आता या प्रक्रियेचा पुढचा टप्पा म्हणजे विज्ञान शाखेसाठी विशेषत: भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र, गणितसह अन्य विषयांच्या उत्तरपत्रिका प्रायोगिक तत्त्वावर ऑनलाइनद्वारे तपासली जाणार आहे. विज्ञान शाखेच्या पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाच्या उत्तरपत्रिका संख्या १ लाखांच्या आसपास आहे. अशाप्रकारे पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाच्या सर्व शाखेची उत्तरपत्रिका भविष्यात ऑनलाइनद्वारे तपासणी करण्यात येणार आहे.

> "विद्यापीठ व वरिष्ठ महाविद्यालयातील पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाच्या विज्ञान शाखेची उत्तरपत्रिका ऑनलाइन तपासणीचा निर्णय टप्प्याटप्प्याने घेण्यात येत आहे. याबाबत चर्चाही आणि चाचपणी घेण्यात आली. मात्र, ऑनलाइन उत्तरपत्रिका तपासणीचा निर्णय लवकरच घेण्यात येणार आहे.
>
> **- डॉ. एन. एस. उमराणी,**
> प्र-कुलगुरू, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ

निकाल वेळेत लागेल

ऑनलाइन उत्तरपत्रिका तपासण्याच्या प्रक्रियेमुळे वेळेची बचत होणार आहे. यात प्रत्येक महाविद्यालयात कॅप सेंटर असेल. त्या महाविद्यालयातील प्राध्यापक तेथे बसूनच उत्तरपत्रिका तपासतील. त्यामुळे विद्यापीठाकडून देण्यात येणारे प्रवास खर्च, महागाई भत्ताही बंद होईल. परिणामी, ही प्रक्रिया वेगात होणार असल्याने निकालही मुदतीपूर्वीत लागेल.

पुनर्मूल्यांकन निकालही लगेच

ऑनलाइन उत्तरपत्रिका तपासणीमुळे सर्वच डाटा विद्यापीठाने तयार असणार आहे. त्यामुळे फोटोकॉपी आणि पुनर्मूल्यांकन निकालासाठी लागणारा वेळ निम्म्याने कमी होणार आहे. त्यामुळे आठवडा ते पंधरा दिवसांत त्याचे निकाल विद्यार्थ्यांच्या हातात पडेल, अशी व्यवस्था याप्रक्रियेने होणार आहे.

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Education

वाचनालये व्हावीत साहित्य-संवादाचे केंद्र

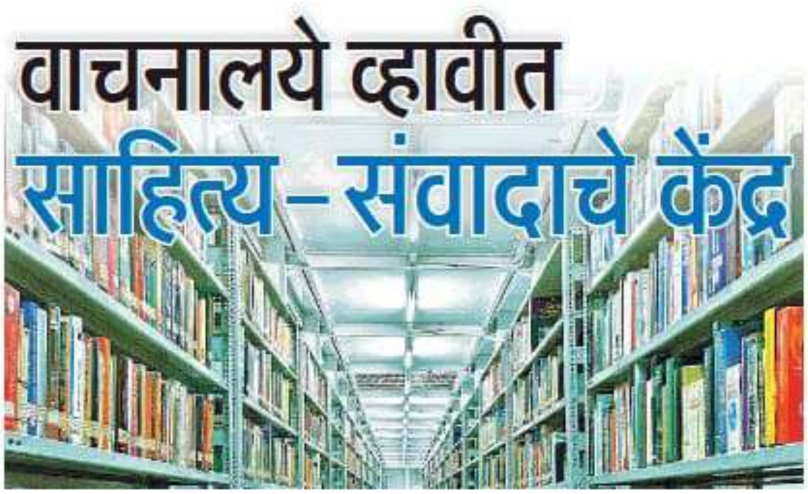

दिलीप देशपांडे

आज शाळा-महाविद्यालयांमधून पुस्तकी ज्ञानासोबतच विद्यार्थ्यांमध्ये अवांतर वाचनाची गोडी निर्माण करण्याची गरज आहे. १४ ते २० नोव्हेंबरदरम्यान साजरा होणाऱ्या राष्ट्रीय ग्रंथालय सप्ताहानिमित्त...

'वाचन संस्कृती'चा विषय चर्चेत आल्यानंतर अनेक प्रश्न डोळ्यांसमोर उभे राहतात. हल्ली एकूणच वाचनाची आवड कमी झाली आहे का? तसे नसेल तर कुठल्या प्रकारचे वाचन होत आहे? वाचनात कोणत्या माध्यमाचा जास्त वापर होत आहे? वाचकांमध्ये शालेय विद्यार्थी, महाविद्यालयीन विद्यार्थी, सर्वसाधारण पुरुष व महिला, पन्नाशीच्या आतील व त्याहून अधिक वयोगटातील अशी विभागणी केल्यास ते काय वाचतात? कथा, कादंबऱ्या, कविता, चरित्र, आत्मचरित्र, ललित, विज्ञानविषयक, ऐतिहासिक, संत साहित्य, प्रवास वर्णन, बालसाहित्य, मासिके, दिवाळी अंक, वर्तमानपत्र यापैकी कशाला अधिक पसंती मिळत असेल? असे एक ना अनेक प्रश्न आपल्यासमोर उभे राहतात.

त्याचे मुख्य कारण म्हणजे गेल्या काही वर्षांत मोबाइल, टीव्ही, कम्प्युटर व त्यावरील गेम, इंटरनेट अशा साधनांचा वापर वाढल्याने वाचनाचा वेळ फार मोठ्या प्रमाणात विभागला गेला आहे. मोबाइलवर 'फेसबुक', 'व्हॉट्सअप', 'यू-ट्यूब' यामध्येच अधिक वेळ खर्च होत असल्याचे आपल्या निदर्शनास येते. नाही म्हटले, तरी 'ई-बुक' वाचणारा वर्ग आहे. पण, तो मर्यादित. त्यामुळे, साधारणपणे १६ ते ३०/३५ या वयोगटातील वाचनाची आवड तशी कमी झाल्याचेच दिसून येते. काही वर्षांपूर्वी नॅशनल बुक ट्रस्टने केलेल्या सर्वेक्षणात ४६ लाख युवकांमध्ये केवळ नऊ लाख युवकच वाचन करीत असल्याचे निदर्शनास आले होते. आता तर त्या परिस्थितीत आणखी बदल झालेला असेल.

खरे तर वाचनसमृद्धीसाठी अनेक प्रकारे आणि अनेक पातळ्यांवर प्रयत्न केले जातात. सर्वेक्षण केले जाते. योजनांची आखणी केली जाते. ग्रंथालयांना अनुदानही दिले जाते. अनेक ग्रंथालये सक्षम आहेत. स्वतःची इमारत आहे. मंगल कार्यालये आहेत. व्यापारी संकुल आहेत. परंतु, वाचनालयांच्या कार्यकारी मंडळाच्या निष्क्रियतेमुळे, आणि मुळातच त्यांना वाचन, साहित्याविषयी गोडी नसल्यामुळे अशी ग्रंथालये ही साहित्यिकांचे अड्डे होऊ शकली नाहीत. त्याऐवजी राजकारणाचा शिरकाव आणि वाचनालयाच्या निवडणुका यातून हे राजकीय अड्डे बनले. ही शोकांतिका आहे. आज प्रत्येक तालुका आणि जवळपास ७०-८० टक्के ग्रामीण भागात ग्रंथालये आहेत. त्यांना ग्रामविकास निधीतून सहाय्य मिळते. पण, त्याचा फायदा घेतला जात नाही. ग्रामीण भागात तर वाचनाची दूरवस्था आहे. अनेक ग्रंथालयांत पुस्तके पडून आहेत. कारण, ती ग्रंथालये बंदच असतात. ज्यांच्याकडे हे काम सोपविले असते, तेच उदासीन असतात. वेळ मिळेल तेव्हा उघडतात. हवे तेव्हा बंद करतात. त्यामागे त्यांना मिळणारा अल्प पगार हेही एक कारण आहे. परंतु, या सर्वांमुळे वाचकांपर्यंत पुस्तके पोचत नाहीत, हे वास्तव आहे. खूप साऱ्या पुस्तकांनी समृद्ध असलेल्या वाचनालयांमध्ये 'वाचाल तर वाचाल', 'वाचनाने मन समृद्ध होते', 'पुस्तकासारखा मित्र नाही', 'दिसामाजी काहीतरी ते लिहावे, प्रसंगी अखंडित वाचित जावे' अशी वाचनाची महती सांगणारी वाक्ये लिहिलेली असतात. परंतु, त्याकडे तितक्या गांभीर्याने पाहिले जात नाही. त्यामुळे, आज शाळा-महाविद्यालयांमधून पुस्तकी ज्ञानासोबतच विद्यार्थ्यांमध्ये अवांतर वाचनाची गोडी निर्माण करण्याची गरज आहे. चरित्रे, आत्मचरित्रे, विज्ञान आणि अनेक प्रेरणादायी पुस्तकांची ओळख करून द्यायला हवी. शाळा-महाविद्यालयांमध्ये पुस्तक प्रदर्शन भरवले पाहिजेत. साहित्यिकांची ओळख, त्यांच्याशी संवाद असे कार्यक्रम आयोजित करून विद्यार्थ्यांची आवड वृद्धिंगत करायला हवी. विद्यार्थ्यांनी कोणती पुस्तके वाचायला हवीत, याचे वेळोवेळी मार्गदर्शन करायला हवे. तरच हे शक्य आहे.

शहरी भागांमध्ये जसे नाशिकला कुसुमाग्रज प्रतिष्ठान, सा. वा. ना., पुण्यात पुस्तक पेठ, अक्षरधारा, म.सा.प. पुणे ग्रंथालय, मुंबईत ग्रंथाली, मराठी ग्रंथ संग्रहालय, जळगावला व. वा. वाचनालय, ठाणे, नागपूर, अकोला आणि बऱ्याच जिल्ह्यांच्या ठिकाणी साहित्यिक कार्यक्रमांचे केंद्र आहेत. तिथे नेहमी पुस्तक प्रदर्शन, साहित्यिक कार्यक्रम होत असतात. बदलापूरचे पाच हजार सभासद असलेले 'ग्रंथसखा' वाचनालय हे एक उत्तम उदाहरण आहे. परंतु, तालुका पातळीवर अशी साहित्यिक ठिकाणे क्वचित अपवादानेच सापडतील. काही वर्षांपूर्वी 'अक्षरधारा'ने बऱ्याच ठिकाणी पुस्तक प्रदर्शने आयोजित केली होती. 'ग्रंथाली'नेही महाराष्ट्रात वाचक चळवळ राबवली. 'मराठी वाचा, मराठी वाचवा', 'गोड बोला मराठीत'चा संदेश दिला. निम्म्या किमतीत पुस्तके दिली. 'अक्षरधारा', 'ग्रंथाली' व इतर काही संस्थांकडून हे कार्य आजही सुरू आहे. 'चपराक'ने नवोदितांना लिहिते करून वर्षात ३६५ पुस्तक प्रकाशनाचा संकल्प केला आहे.

परंतु, वाचन संस्कृती समृद्ध करण्यासाठी अधिक प्रयत्न करावे लागणार आहेत. प्रत्येक तालुक्यात एक ग्रंथालय, साहित्य संवादाचे केंद्र मानून पुस्तकांचे गाव निर्माण व्हायला हवेत. जिथे वाचन, पुस्तकांचे खरेदी केंद्र आणि साहित्यिक कार्यक्रमाचा अड्डा, कट्टा व्हावा. शासनाने त्यात सहभागी व्हावे. जसे महाराष्ट्र शासनाने सातारा जिल्ह्यात महाबळेश्वरजवळ भिलार या 'पुस्तकाचे गाव'ची निर्मिती केली. 'पुस्तकाचे गाव' ही संकल्पना चांगली आहे. पण असे एक गाव वसवून चालणार नाही. अनेक गावे निर्माण व्हायला हवीत. पण अशी गावे निर्माण करताना चांगल्या पुस्तकांचे वाचन, पुस्तक खरेदी हा हेतू साध्य होणेही तितकेच महत्त्वाचे आहे. त्याचे केवळ पर्यटनस्थळ व्हायला नको, याचा विचार व्हायला हवा. राज्याच्या सांस्कृतिक विभागाकडून हा विचार केला जाईल, अशी अपेक्षा आहे.

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Education

HINDUSTAN TIMES, PUNE
FRIDAY, NOVEMBER 15, 2019

metro | 05

HT CAMPUS CALLING

Autonomy arms colleges with new edu interface

GOING IT ALONE Free of government directives, teaching is now student-centric

Prachi Bari
prachi.bari@htlive.com

Fergusson College, was awarded autonomous status three years ago. In 2018, two colleges in the city, Sir Parshurambau College (SP) and Modern College were awarded the autonomous status. HT FILE PHOTO

PUNE: Armed with autonomy, colleges in the city, are gaining full control of their destiny and of their students. Academically, it is free to introduce new courses and programmes and review, restructure and redesign the existing ones.

In 2018, two colleges in the city, Sir Parshurambau College (SP) and Modern College were awarded the autonomous status. Whereas, Fergusson College, was awarded this status three years ago. College of Engineering Pune (COEP) and Vishwakarma Institute of Technology (VIT) are also autonomous. Hindustan times takes a look at how the students and college have benefitted post the autonomous status.

BENEFICIAL FOR STUDENTS

For SP College it has only been a year since they received the autonomous status and principal Dilip Sheth calls it a slow transformation. "Post the autonomous status, the work has increased as we are introducing new subjects in the syllabus. We have changed 20 per cent of the syllabus. We have replaced archaic subjects like electronics with nano technology and data sciences. This has given students confidence and have also brought them at par with the changes in the profession of their choice," said Sheth.

For Ravindra Pardeshi, principal, Fergusson College, there is quite a difference in students post the autonomous status. "With academic autonomy, you get to change the syllabus and adapt different methods of learning which keep the students involved. Students are now getting hands-on training and are interacting with industrial experts, which is in turn beneficial for them.

Darwil Agarwal, a third year physics student, said, "When I was in the first year I had a very rigid syllabus. The syllabus now, post the autonomous status is interesting. There is a different examination pattern. I submitted a detailed project for my internal examination, which was much more useful than the traditional way of writing examinations. The students are now getting involved and have a creative educational space."

they say

> Initially, education system was focused on teaching methods and now we have modified our methods where students get maximum learning.
>
> NITIN KULKARNI, vice-principal, Science, Fergusson College

> Autonomous colleges help students be creative and also encourages them. Books are designed to make students work-ready.
>
> ASHOK CHASKAR, head of the English department at SP college

TEACHERS DESIGN THEIR OWN SYLLABUS

"With the autonomous status, the teachers have the liberty to design their own syllabus and method of teaching. Teachers in our college have started evaluating students on the basis of projects, presentations and group discussions. This keeps the students involved. We also have regular field visits," said Samir Terdilkar, co-ordinator, Internal Quality Assurance Cell and Science professor at Fergusson College.

Ashok Chaskar, head of the English department at SP college has edited and introduced a special text book combining English literature and communication skills. "The emphasis should be on student-centric learning and not teacher-centric.

"The approach used in autonomous colleges helps the students to be creative and encourages the student. This book is designed to make students work -ready," says Chaskar.

According to Nitin Kulkarni, vice-principal, Science, Fergusson College, the autonomous status is a win-win situation for students.

"Before they had no choice, nor the flexibility in choosing their subjects, which they do now," he said.

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Education

सकाळ

कृत्रिम बुद्धिमत्ता नि करिअर संधी

तंत्रज्ञानात क्रांती येण्यासाठी आर्टिफिशिअल इंटेलिजन्स (एआय) ने महत्त्वाचे योगदान दिले आहे. 'एआय'मधील वेगवान प्रगती पाहिल्यानंतर भविष्यातील शोध अद्‌भुत असतील आणि त्यासाठी कुशल मनुष्यबळाची नितांत गरज असेल. तंत्रज्ञानातील हे आव्हान पेलायचे असल्यास 'एआय'मध्ये करिअर शोधून वाटचाल करण्याची हीच वेळ आहे.

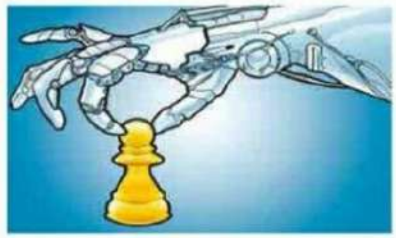

संदीप गोपीनाथ खोडे

आर्टिफिशिअल इंटेलिजन्सच्या (एआय) आगमनानंतर आपण आपल्या जीवनात बरेच बदल अनुभवत आहोत. ऑनलाइन शॉपिंगपासून 'गुगल मॅप'चा वापर करून प्रवास करण्यापर्यंत सर्वच ठिकाणी त्याचा वापर होतो आहे. हे तंत्रज्ञान मानवी जीवनाच्या विविध अंगांना स्पर्श करीत आहे आणि काही दिवसांत ते मानवाचे संपूर्ण आयुष्य व्यापून टाकणार, हेही निश्चित आहे. या तंत्रज्ञानामुळे अनेकांच्या नोकऱ्यांवर गंडांतर येऊ शकते, असे भाकीतही केले जात आहे. मात्र, हे अर्धसत्य आहे. खरेतर या तंत्रज्ञानामुळे नोकरीच्या नवनवीन संधींची दालने खुली होणार आहेत. या लेखात आपण करिअरसंबंधी होणाऱ्या बदलांचा आढावा घेणार असून, 'एआय'मध्ये करिअर कसे करता येईल, हे जाणून घेणार आहोत.

'एआय'मुळे जवळपास सर्वच क्षेत्रांना नवचालना मिळाली असून, त्यामुळे अनेक वर्षे चालत आलेले नोकऱ्यांचे स्वरूप बदलते आहे. उदा. सॉफ्टवेअर टेस्टिंग हे क्षेत्र आता संपुष्टात येण्याच्या मार्गावर आहे. तोचतोचपणा असलेले किंवा यांत्रिकी पद्धतीने होणारी कामे 'एआय' स्वयंचलित होत आहेत. 'बीपीओ'सारख्या क्षेत्रावरही त्याचा परिणाम दिसतो आहे. मात्र, त्यातून सर्व प्रकारच्याच नोकऱ्यांवर परिणाम होणार नसून, दळणवळण, शेती, शिक्षण, आरोग्यसेवा, क्रीडा, कला आदी क्षेत्रांमध्ये नवीन संधी उपलब्ध झाल्या आहेत.

मशिन लर्निंग इंजिनिअर : सध्या 'एआय'मध्ये सर्वांत लोकप्रिय करिअर संधी मशिन लर्निंग इंजिनिअर आहे. मशिन लर्निंग म्हणजे, कॉम्प्युटरला कोणत्याही प्रोग्रामिंगशिवाय स्वयंचलित करण्याचे शास्त्र. यामध्ये असे कॉम्प्युटर प्रोग्राम्स बनवले जातात, ज्याद्वारे भविष्यात नवीन डेटा दिल्यास ते स्वत:मध्ये बदल करून अचूक काम करू शकतात. मशिन लर्निंग जवळपास सर्वच क्षेत्रांत वापरले जाते. स्वयंचलित वाहतूक नियंत्रण, विमानतळासारख्या ठिकाणी सीसीटीव्ही फुटेज बघून गुन्हेगार ओळखणे, ऑनलाइन शॉपिंगमध्ये मदत करण्यासाठी उत्पादन सुचवणे, स्वयंचलित वाहने, हवामानाचा अंदाज वर्तविणे आदी. मशिन लर्निंगमध्ये करिअर करणे म्हणजे भविष्यातील तंत्रज्ञान विकसित करण्यासाठी हातभार लावण्यासारखे आहे. त्यामुळे कोणत्याही क्षेत्रात इंजिनिअरिंगची पदवी घेतल्यानंतर काही विशेष अभ्यासक्रम पूर्ण करून आपण आपल्याच क्षेत्रात मशिन लर्निंग इंजिनिअर म्हणून नोकरी मिळवू शकता.

रोबोटिक इंजिनिअर : उत्पादन क्षेत्रात मनुष्यबळाच्या वापरात मर्यादा येत असल्याने त्या ठिकाणी यंत्रमानवांचा वापर वाढत आहे. वैद्यकीय क्षेत्रात यंत्रमानवांच्या मदतीने अवघड शस्त्रक्रिया करणे, सैन्यात जोखमीच्या कारवाईमध्ये यंत्रमानवाचा वापर आदी ठिकाणी रोबोटिक इंजिनिअरिंगचा उपयोग होत आहे. या क्षेत्रात काम करायचे असल्यास कॉम्प्युटर, मेकॅनिकल, इलेक्ट्रॉनिक्स इंजिनिअरिंगनंतर अनेक उत्तम पर्याय उपलब्ध होतात.

डेटा सायंटिस्ट : उपलब्ध डेटा एकत्र करून मशिन लर्निंगच्या मदतीने त्याच्या विश्लेषणातून अर्थबोध करणे, भविष्यातील व्यवसायासंदर्भात काही तर्क वर्तविणे व त्यासाठी लागणारे 'एआय' प्रोग्राम्स बनविणे अशी कामे करणाऱ्या व्यक्तीला डेटा सायंटिस्ट म्हणतात. डेटामध्ये तर्क करण्यासाठी बऱ्याच तंत्रज्ञानांचा वापर होतो. उदा. हडूप (Hadoop), पिग (Pig), ॅप रेड्यूस (MapReduce), स्पार्क (Spark). या क्षेत्रात करिअर करण्यासाठी पायथॉन (Python), आर (R), स्काला (Scala) यांसारख्या प्रोग्रामिंग लँग्वेजमध्ये प्रावीण्य गरजेचे आहे. गणित व संख्याशास्त्राचे ज्ञानही आवश्यक आहे. डेटा सायंटिस्ट होण्यासाठी भौतिकशास्त्र किंवा गणितात पदव्युत्तर किंवा कोणत्याही इंजिनिअरिंग शाखेतील पदवी आवश्यक आहे.

बिझनेस इंटेलिजन्स डेव्हलपर : गेल्या काही वर्षांमध्ये बिझनेस इंटेलिजन्स डेव्हलपरचे महत्त्व वाढले आहे. तो एखाद्या व्यवसायात भेडसावणारे प्रश्न आणि आव्हानांवर मात करण्यासाठी संशोधन करत असतो. भूतकाळासाठी वर्तमानातील डेटा वापरून निर्णय घेण्यासाठी बिझनेस इंटेलिजन्स ही शाखा मदत करते. हे करण्यासाठी डेव्हलपरला Databases व पायथॉन (Python), आर (R), स्काला (Scala) सारख्या प्रोग्रामिंग लँग्वेजचे ज्ञान असणे आवश्यक आहे. तसेच बिझनेस अॅनॅलिटिक्स सॉफ्टवेअरची, जसे 'पॉवर BI ची माहिती असल्यास मोठी मदत होते. या क्षेत्रात काम करण्यासाठी इंजिनिअरिंगमधील पदवीचा उपयोग होतो. भौतिकशास्त्र किंवा गणितातील पदव्युत्तर किंवा संख्याशास्त्रातील शिक्षणही कामी येते. तंत्रज्ञानात क्रांती येण्यासाठी 'एआय'ने खूप महत्त्वाचे योगदान दिले आहे. त्यातून विविध क्षेत्रांमध्ये काम करण्याची मूलभूत पद्धतच बदलली आहे. भविष्यातील तंत्रज्ञान नक्की कोणत्या दिशेने जाईल, याचा अंदाज करणे कठीण आहे, मात्र 'एआय'मधील वेगवान प्रगती पाहिल्यानंतर भविष्यातील शोध अद्‌भुत असतील आणि त्यासाठी कुशल मनुष्यबळाची नितांत गरज असेल. तंत्रज्ञानातील हे आव्हान पेलायचे असल्यास 'एआय'मध्ये करिअर शोधून वाटचाल करण्याची हीच वेळ आहे.

Pune, Main
19/11/2019 Page No. 7

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Education

बुधवार,
दि. २० नोव्हेंबर २०१९

डॉ. प्रीतम भि. गेडाम ▪ prit00786@gmail.com

हिंदुस्थानातील ग्रंथालये आणि सद्य:स्थिती

पुस्तके मानवाचे चांगले मित्र असतात. म्हणजे जे लोक नेहमी वाचन करतात ते कधीच जीवनात एकटे नसतात. एकेकाळी आपला देश नालंदा, तक्षशिलासारख्या शिक्षण केंद्र व ग्रंथालयाने समृद्ध होता व जगभरातील विद्यार्थी शिक्षणाकरिता इथे यायचे. आजचे ग्रंथालय हे फक्त ग्रंथालय नसून माहिती स्रोताचे मुख्य केंद्र आहे. सर्वात जास्त शिक्षण केंद्रे असलेला जगातील तिसरा देश हा हिंदुस्थान आहे. मात्र शिक्षणाचा मुख्य भाग असलेली ग्रंथालय किमान सोयीसुविधांपासूनही वंचित आहेत. लहान शहरांत व ग्रामीण भागात तर ग्रंथालय व्यवस्था खूप काळजीजनक आहे. १४ ते २० नोव्हेंबर हा 'राष्ट्रीय ग्रंथालय सप्ताह' म्हणून देशात साजरा केला जातो. त्यानिमित्त...

आपल्या देशाच्या तुलनेने परदेशात ग्रंथालय व शिक्षण क्षेत्राने फार प्रगती केली आहे. ग्रंथालयात अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यात येतो. ग्रंथालयात ऐतिहासिक, दुर्मिळ, महागडे हस्तलिखित, अद्ययावत, सर्वच प्रकारचे साहित्य उपलब्ध असते. घर बसल्या किंवा जगात कोणत्याही जागेवर असले तरीसुद्धा वाचक ग्रंथालयीन मौल्यवान माहितीचा साठा वापरू शकतो. वाचकांना ग्रंथालयीन वेबसाइटचे लॉगइन आयडी, पासवर्ड व स्मार्ट कार्ड दिले जातात व ई-मेल किंवा सोशल मीडियाद्वारे ग्रंथालयीनसंबंधी माहिती वाचकांना अद्यावत ठेवण्यास नियमित रूपाने पुरविली जाते. वाचकांसाठी २४ तास ग्रंथालयीन सेवा उपलब्ध असतात. वाचक संशोधन केंद्र व तज्ज्ञांना त्वरित संपर्क करू शकतात. वाचकांचा अडचणीवर ग्रंथालय विभाग त्वरित प्रतिसाद देतात. नवीन वाचकांना ग्रंथालयीन भरमसाट माहितीचा व तंत्रज्ञानाचा वापर कसा, कधी, कोणत्या प्रकारे करावे यासंबंधी माहिती नसते म्हणून वाचकांनासुद्धा ग्रंथालयातर्फे माहिती साक्षरतेचे प्रशिक्षण दिले जात असते. अशाप्रकारे आताचा ग्रंथालयाने माहिती केंद्राचे स्वरूप घेतले. पण त्या मानाने आपण प्रगती केली आहे का? आज आपल्याकडील ग्रंथालयाचे नाव घेता आपल्या डोळ्यांसमोर जे चित्र उद्‌भवते ते म्हणजे पारंपरिक सर्वसाधारण ग्रंथालय। पण असे का? कारण आपण कित्येक काळापासून असेच ग्रंथालय बघत चाललोय.

सर्वात जास्त शिक्षण केंद्रे असणारा जगात तिसरा क्रमांकाचा देश हिंदुस्थान आहे. पण त्या मानाने आपण गुणवत्तेत कुठे आहोत? आज परदेशात उच्च शिक्षणाकरिता सर्वात जास्त विद्यार्थी आपल्या देशातून जातात. त्यामागे मोठी रक्कमसुद्धा जात असते. असं का? शिक्षणाचा मुख्य भाग हा ग्रंथालय असूनसुद्धा देशातील ९० टक्के ग्रंथालये आताही आपल्या आधारभूत सोयीपासून दूर आहेत. मोठ्या शहरांत ग्रंथालयांची परिस्थिती थोडी फार तरी बरी आहे, पण लहान शहरांत व ग्रामीण भागात तर ग्रंथालय व्यवस्था खूप काळजीजनक आहे.

शासनाने ग्रंथालयाच्या विकासाकरिता मोहीम राबवायला हवी. वाचनाची आवड मुलांना शाळेपासूनच लागायला हवी म्हणजे ग्रंथालयाची भूमिका तेव्हापासूनच चालू असते. पण आपल्या राज्यातील अधिकांश शाळांमध्ये साधी ग्रंथालयेदेखील नाहीत. ग्रंथालय विभाग असेल तर त्यात ग्रंथसाहित्य नाही. ग्रंथालय कर्मचारी नाही तर कुशल कर्मचारी किंवा आधुनिक तंत्रज्ञान कुठून असणार? कित्येक काळ लोटला. पण अनुदानित खासगी शाळेंवर ग्रंथालयीन कर्मचारीवर्गाचे पद भरत्या झाल्याच नाहीत. मौल्यवान ग्रंथालयीन साठा धूळ खात पडले आहे. तिथल्या लहान विद्यार्थ्यांना तर ग्रंथालय म्हणजे काय, हेसुद्धा माहिती नसते मग अशा वातावरणात आपण सुसंस्कृत, शिक्षित भावी पिढी कशी घडविणार? ग्रंथालयाचे महत्त्व सगळ्यांना पटायलाच हवे. विषयाचा तज्ज्ञ कर्मचारी हाच आपल्या विभागाशी योग्य न्याय करू शकतो. तेव्हा केंद्र शासनाच्या नवोदय, केंद्रिय विद्यालयाप्रमाणे दरवर्षी राज्य शासनाद्वारे ही अनुदानित खासगी संस्थेचा शाळेंवर ग्रंथालय कुशल कर्मचारीवर्गाची पद भरती करायला हवी.

आज आपण ग्रंथालय म्हटले तर बहुतेक लोक असे मानतात की, ग्रंथालय फक्त ग्रंथ देव-घेव सेवेकरिताच असते. आणखी त्यात असतेच काय? पण सत्य याहून वेगळे आहे. आजचे ग्रंथालय हे ई-ग्रंथालयाच्या स्वरूपात बदलत आहे. ग्रंथालयाचा साहित्य सामग्रीमध्ये डिजिटल साहित्य, ई-पुस्तक, ई-पत्रिका, ऑडिओ-व्हिडीओ संग्रह, सीडी-डीव्हीडी, डाटा बेस, ऑनलाइन ग्रंथालयीन सहभागीता, ई-कॅटलॉग, ई-अनुक्रमणिका व इतर सामग्रीसुद्धा ऑनलाइन रूपात उपलब्ध असते. जे-गेट, एन-लिस्ट, डेलनेटसारखे अनेक सबक्रिप्शन शैक्षणिक संस्थेकरिता उपलब्ध आहेत जे विद्यार्थ्यांना जगभरातील वेगवेगळ्या विषयांवर भरमसाट माहिती पुरवितात. ग्रंथालयीन पूर्ण कार्य हे आता ऑनलाइन झाले आहेत. अशा काळात कर्मचारीवर्गसुद्धा कौशल्यपूर्ण तज्ज्ञ व कुशल ग्रंथालयीन प्रबंधक असणे गरजेचे आहे. आधुनिक काळात मोठ्या प्रमाणात माहितीचा साठा तयार होतो तेव्हा तो कमी वेळात योग्य वाचकांपर्यंत योग्यरीतीने पोहोचविणे ही जबाबदारीचे कार्य ग्रंथालयाद्वारे होत असते. ग्रंथालयीन कार्य एवढे सोपे नाही जेवढे ते दिसते. या यशस्वी ग्रंथालयीन कार्यप्रणालीमागे संपूर्ण टीम कार्यरत असते. ग्रंथालय बजट, कमेटी, पुस्तकपत्रिका मॅगझीन, संदर्भ ग्रंथ व इतर सामग्री निवड खरेदी प्रक्रिया, नोंदणी, वर्गीकरण, बारकोडिंग लेबलिंगपासून पुष्कळशा प्रक्रियेतून जावे लागते. अनेक प्रकारचे बिल्स, फाईल्स, रिपोर्ट, पत्रव्यवहार, रिकॉर्ड, रजिस्टर मेनटेन करावे लागतात. वेगवेगळ्या क्षेत्रांतील वाचकवर्ग ग्रंथालयात आपली समस्या किंवा गरजेपोटी येत असतात. त्यात सर्वांना योग्य व निवडक माहिती योग्य वेळेत पुरविणे हेच ग्रंथालयाचे ध्येय असते.

आज आपण पुष्कळ ठिकाणी बघतो की, निधीच्या कमतरतेमुळे ग्रंथालयाच्या कर्मचारीवर्गाचे पगार होत नाहीत. ग्रंथालयात आवश्यक साधन-सामग्री नाही. वर्तमानपत्रे, पत्रिका नाही म्हणजे सर्वसाधारणपणे आधारभूत सोयीसुद्धा नाहीत आणि जे काही थोडेसे साहित्य आहे तेसुद्धा धूळ खात पडले आहे. कुठे ग्रंथालयाची इमारत जर्जर झाली आहे तर कुठे हे ग्रंथालय कचराघर झाले आहे. काही ठिकाणी तर ग्रंथालय चक्क स्टोअर हाऊसप्रमाणे वापरण्यात येते तर कुठे मोठमोठी ग्रंथालयेही तिथल्या चतुर्थ श्रेणीच्या कर्मचारीवर्गावर चालत आहेत. जर ग्रंथालयाला सुखरूप चालविण्याकरिता निधीच नसणार तर ग्रंथालयीन कार्यप्रणाली कशी चालणार?

ग्रंथालय विषय खूप व्यापक आहे. जगभरात या विषयात निरंतर विकास होतच चाललाय. पण डॉ. एस. आर. रंगनाथन यांनी दर्शविलेल्या ग्रंथालयाच्या पाच नियमांची अंमलबजावणी प्रत्येक ग्रंथालयात पूर्णपणे होते का? खासगी संस्थेत निधीच्या कमतरतेचा प्रश्न असतोच. पण अनुदानित महाविद्यालयीन ग्रंथालय हे आपल्याकडे संशोधन केंद्राच्या स्वरूपात का विकसित होत नाही? प्रत्येक महाविद्यालयातील ग्रंथालय हे संशोधन केंद्र व्हायला हवे. ग्रंथालय कर्मचारी नेहमी ग्रंथालयाचा विकास व ग्रंथालयीन नियमांचे पालन करणारा असायला हवा. तेव्हाच तो आपल्या पदाशी न्याय करू शकतो. ▪

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section: Contribution of Educational Institutions towards the Society

खासदारांचे विद्यापीठाला पत्र : जमीन, सोई-सुविधा, मनुष्यबळाविषयी मागविली माहिती

विद्यापीठाचे लडाखला संशोधन केंद्र

लोकमत न्यूज नेटवर्क

पुणे : ऑक्सफर्ड ऑफ द ईस्ट असा नावलौकिक असलेल्या सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाने जम्मू-काश्मीरमध्ये संशोधन केंद्र सुरु करावे, यासाठी गेल्या काही दिवसांपासून हालचाली सुरु आहेत. त्यास आता गती मिळाली असून, पुढील काही दिवसांत विद्यापीठाचा अभ्यास गट लडाख येथे भेट देण्यासाठी जाणार आहे. त्यानंतर कोणत्या क्षेत्रात लडाख येथे संशोधन केंद्र सुरु करावे, याबाबतचा निर्णय घेतला जाईल, असे विद्यापीठाच्या अधिकाऱ्यांनी सांगितले.

जम्मू-काश्मिरचे ३७० कलम रद्द केल्यानंतर या ठिकाणी शैक्षणिक संस्था व उद्योग सुरु करण्याची संधी उपलब्ध झाली. पुण्यातील शैक्षणिक संस्थांनी जम्मू-काश्मीर येथे शैक्षणिक काम सुरु करण्याबाबत तयारी दर्शविली आहे. सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या व्यवस्थापन परिषदेच्या बैठकीमध्येही याबाबत ठराव करण्यात आला. विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. नितीन करमळकर यांनीसुद्धा लडाख येथील काही शैक्षणिक संस्थांना भेट दिली आहे. त्यावर तेथील संस्थांनी विद्यापीठाच्या सहकार्याने संशोधन क्षेत्रात काम करण्याबाबत पुढाकार घेतला आहे. लडाखचे खासदार जामयांग शेरिंग नामग्याल यांनी विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. करमळकर यांना नुकतेच याबाबत पत्र पाठविले आहे. तसेच, येत्या १५ नोव्हेंबरपूर्वी लडाख येथे भेट द्यावी, असे या पत्रात नमूद केले आहे.

लडाख येथील हिमनग, भूशास्त्र, नैसर्गिक साधनसंपत्ती, कृषी व जैविक शेती आणि औषधी वनस्पती यांसह इतर क्षेत्रांत संशोधन करण्यासाठी सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाला पाचारण करण्यात आले आहे. त्यासाठी विद्यापीठाला आवश्यक असणारी जमीन, सोई-सुविधा, साधनसामग्री, आवश्यक मनुष्यबळ आदीबाबतची माहिती विद्यापीठाकडून मागविण्यात आली आहे. त्यावर स्थानिक स्टेकहोलर्ड (भागधारक) आणि आर्थिक गुंतवणूकदारांची पहिली बैठक घेतली जाणार आहे. त्यामुळे लडाख येथे विद्यापीठाचे संशोधन केंद्र सुरु होण्यास आता गती मिळाली आहे.

औषधी वनस्पतींच्या क्षेत्रात केले जाणार काम

विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. नितीन करमळकर म्हणाले, की लडाख येथे संशोधन केंद्र सुरु करण्यासाठी विद्यापीठाने एक अभ्यास गट तयार केला आहे. या गटाचे काम पूर्ण होत आले असून, पुढील दोन ते तीन दिवसांत तेथील शैक्षणिक संस्थांना व खासदार नामग्याल यांना आवश्यक माहिती पाठविली जाणार आहे. त्याचप्रमाणे विद्यापीठाच्या सायन्स पार्कच्या माध्यमातून जम्मू-काश्मीरच्या विद्यार्थ्यांना विज्ञानाची गोडी लागावी, यासाठी तेथील शाळांमध्ये जाऊन विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले जाईल. तसेच, विद्यापीठाच्या संबंधित विभागाकडून येथे औषधी वनस्पतींच्या क्षेत्रात काम केले जाईल.

“ लडाख येथे संशोधन केंद्र सुरु करण्यासाठी विद्यापीठाला पाचारण करण्यात आले आहे. तसेच, काही विशिष्ट क्षेत्रात संशोधन करता येईल, असे सुचवले आहे. मात्र, लडाख येथील चुमातांग आणि पुगा येथे गरम पाण्याचे झरे आहेत. त्यामुळे येथे सुरुवातीला ५० ते १०० के. व्ही.चा ऊर्जा प्रकल्प उभारता येईल. त्यानंतर पुढील काळात त्याचा विस्तारही करता येऊ शकतो. हवा, पाणी अशा नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा वापर करुन ऊर्जानिर्मिती करण्यावर विद्यापीठाचा भर असेल. त्यासाठी, काही वर्षांपासून विद्यापीठ प्रयत्न करीत आहे.

\- डॉ. नितीन करमळकर, कुलगुरु, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ

लोकमत 4.11.2019

लोकमत

4 November 2019

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section: Contribution of Educational Institutions towards the Society

केसरी, ५.११.१९

विद्यापीठांच्या पदवीदानासाठी खादी कपड्यांचाच वापर करा

विद्यापीठ अनुदान आयोगाची सूचना

पुणे : देशभरातील विद्यापीठांच्या पदवीदानासारख्या कार्यक्रमांसाठी खादीचेच कपडे वापरण्यासंदर्भात विद्यापीठ अनुदान आयोगाने (यूजीसी) विद्यापीठांना पुन्हा सूचना केल्या आहेत. महात्मा गांधी यांच्या १५० व्या जयंती वर्षाच्या पार्श्वभूमीवर देशभरातील विद्यापीठे, राष्ट्रीय शैक्षणिक संस्था आणि महाविद्यालयांना खादीच्या कपड्यांचा वापर करण्याचे आवाहन व आदेश 'यूजीसी'ने दिले आहेत.

विद्यापीठांमधील पदवी प्रदान सोहळ्यात भारतीय संस्कृती दिसण्यासाठी ब्रिटिश पद्धतीचा गाउन आणि कॅप रद्द करण्याची सूचना या पूर्वीच देण्यात आली आहे. मात्र, अद्यापही अनेक शैक्षणिक संस्थांत ब्रिटिश पद्धतीच्या पोषाखाचाच वापर होताना दिसत आहे. त्यामुळे यूजीसीकडून भारतीय पोशाखासह खादीच्या कपड्यांचा वापर करण्याची सूचना करण्यात आली आहे. पदवीप्रदान सोहळा किंवा अन्य कार्यक्रमांमध्ये खादीच्या कपड्यांचा कुलगुरूंसह इतर अधिकारी, पदाधिकारी यांनी वापर करण्याचे आदेश यूजीसीने परिपत्रकाद्वारे दिले आहेत. या पूर्वीही असेच पत्र यूजीसीने विद्यापीठांना पाठवले होते. मात्र, अनेक विद्यापीठांनी या पत्रास केराची टोपली दाखवल्याने यूजीसीने आता खादी वापराची तंबी दिली आहे.

'पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी खादीचा वापर आणि चरख्याला पुनरुज्जीवित करण्यास प्राधान्य दिले आहे. महात्मा गांधी यांनी स्वातंत्र्यलढ्यात हाताने तयार केलेल्या किंवा चरख्याने कातलेल्या सुताने तयार झालेल्या कापडाचा शस्त्राप्रमाणे वापर केला होता. त्यामुळे खादीला स्वातंत्र्याचा गणवेश म्हणून मान्यता मिळाली होती. खादी किंवा चरख्याद्वारे तयार झालेले कापड हे समृद्ध संस्कृती किंवा वारसाच आहे, असे नाही, तर ते ग्रामीण भागातील उपजीविकेचे माध्यमही आहे. त्यामुळे खादी किंवा हातमागाद्वारे तयार झालेल्या कपड्यांचा वापर करावा,' असे यूजीसीचे सचिव रजनीश जैन यांनी विद्यापीठ आणि शिक्षणसंस्थांना पाठवलेल्या पत्रकात नमूद केले आहे.

केसरी

4 November 2019

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section: Contribution of Educational Institutions towards the Society

लोकमत

विद्यापीठ करणार सांडपाण्यावर प्रक्रिया

लोकमत न्यूज नेटवर्क

पुणे : राष्ट्रीय उच्चतर शिक्षण अभियानाअंतर्गत (रुसा) सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या आवारात सांडपाण्यावर प्रक्रिया करणारा प्रकल्प उभारला जाणार आहे. या प्रकल्पामुळे विद्यापीठातील सर्व इमारतींमधील सांडपाण्यावर प्रक्रिया केली जाईल. लवकरच विद्यापीठात प्रतिदिन १२ लाख लिटर क्षमतेचा प्रकल्प कार्यान्वित केला जाणार असल्याने दररोज लाखो लिटर पाण्याची बचत करणे शक्य होणार आहे.

विद्यापीठाच्या आवारात अनेक शैक्षणिक व प्रशासकीय इमारती आहेत. या इमारतींमधील मोठ्या प्रमाणात निर्माण होणारे सांडपाणी महापालिकेच्या ड्रेनेजमध्ये न सोडता या सर्व सांडपाण्यावर प्रकल्पाच्या माध्यमातून प्रक्रिया केली जाणार आहे. हा प्रकल्प ३१ ऑक्टोबर २०२० पूर्वी पूर्ण करण्यात येणार असून या प्रकल्पासाठी १.८८ कोटी रुपये इतका खर्च येणार आहे, असे विद्यापीठाच्या स्थावर विभागाचे कार्यकारी अभियंता आर. व्ही. पाटील यांनी सांगितले.

प्रकल्पाच्या माध्यमातून प्रक्रिया करून निर्माण होणारे पाणी एका मोठ्या टाकीत साठवले जाईल. या पाण्याचा वापर विद्यापीठातील बागांसाठी केला जाईल. त्यामुळे भूजलाचा वापर बऱ्याच प्रमाणात कमी करता येणार आहे. यामुळे पाण्याची बचत होईल आणि विद्यापीठातील हिरवाईसुद्धा कायम राहील.

हा प्रकल्प चांगल्याप्रकारे चालावा आणि त्याची देखभाल-दुरुस्ती व्हावी, यासाठी एक एजन्सी पाच वर्षे कालावधीसाठी नेमण्यात येणार आहे, असेही पाटील यांनी सांगितले.

काय होणार प्रकल्पाचे फायदे

- दररोज तब्बल १२ लाख लिटरपर्यंत सांडपाणी शुद्ध करता येणार.
- विद्यापीठातील बागा आणि झाडांसाठी मोठ्या प्रमाणात पाणी उपलब्ध होणार.
- भूजलातील पाणी वापरण्याची गरज उरणार नाही.
- बागांना पाणी दिल्यामुळे भूजलाचे पुनर्भरण होण्यास मदत होणार.
- विद्यापीठाचा परिसर पर्यावरणपूरक करण्याच्या दृष्टीने मदत होणार.

रुसा अंतर्गत उभ्या केल्या जाणाऱ्या या प्रकल्पामुळे विद्यापीठातील सर्व सांडपाण्यावर प्रक्रिया करणे शक्य होणार आहे. त्यामुळे विद्यापीठाचे आवार अधिक पर्यावरणपूरक बनेल. तसेच उन्हाळ्यात निर्माण होणारी पाण्याची टंचाई दूर करणेही शक्य होईल.

- **डॉ. प्रफुल्ल पवार**, कुलसचिव, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ

Hello Pune
Page No. 8 Nov 15, 2019
Powered by: erelego.com

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Health

'Diabetes can affect kidneys, eyes, cause stroke'

ST CORRESPONDENT
reporters@sakaaltimes.com

FAMILY AND DIABETES

- The theme for diabetes awareness month and World Diabetes Day 2019 is Family and Diabetes.
- International Diabetes Federation (IDF) is raising awareness on the impact that diabetes has on the family and support network of those affected and promoting the role of the family in the management, care, prevention and education of diabetes.
- Families are urged to learn more about the warning signs of diabetes and find out the risk of type 2 diabetes. Parents struggle to spot this serious life-long condition in their own children. Alarmingly four out of five parents would have trouble recognising the warning signs. One-in-three wouldn't spot them at all.

Source: https://worlddiabetesday.org

PUNE: With sedentary lifestyle comes the perils of lifestyle diseases and the doctors feel that an increase in the prevalence of diabetes in India, especially in the younger population shows there is no 'safe age' zone.

World Diabetes Day is observed on November 14 every

WORLD DIABETES DAY

year. Medical experts said that sugar levels in the blood affect the working of kidneys, eyes and other vital organs.

Dr Harshal Ekatpure, Consultant, Endocrinology, said that there is a need for awareness to help people spot diabetes symptoms early because if left untreated, diabetes can lead to life-changing complications, including blindness, kidney failure, heart attack and strokes. Amol Naikawadi, JMD, Indus Health Plus, said, "The parents should be more aware and take children for health check-up whenever they observe diabetic symptoms. Early diagnosis can help in taking necessary measures.

Effect on kidneys

Dr Suresh Patankar, a well-known kidney specialist and President of Ace Multi Speciality Hospital Erandwane, said that there is a need for more research on the treatment of kidneys which are affected by diabetes.

Continued on P2

'Diabetes can affect kidneys, eyes, cause...

"Maximum patients undergoing dialysis in my clinic are diabetic. Even though it is possible to maintain the blood sugar levels, in some cases we see the progression of complications especially affecting the kidneys. With the early onset of type 2 diabetes, the challenge that diabetes poses is huge," said Dr Patankar.

Effect on Heart

Dr Santosh Kumar Dora, a senior cardiologist at Asian Heart Institute, said that diabetes and cardiovascular diseases often appear as the two sides of a coin.

"On one side, diabetes mellitus has been rated as an equivalent of coronary heart disease, i.e. if you have diabetes and have never had a heart attack, you are at the same risk for cardiovascular complications as a person with no diabetes who previously had a heart attack. And conversely, many patients with established coronary heart disease suffer from diabetes," said Dr Dora.

Childhood diabetes also has serious effects on eyes such as early onset of cataracts and other conditions and parents should be cautious.

Dr Shirish Hiremath, Immediate Past President of Cardiological Society of India (CSI) and Director of Cath Lab, Ruby Hall Clinic, said that there is a need to establish specialised cardiovascular diseases (CVD) centres to evaluate underlying causes, modify their treatment accordingly and help in rehabilitating them to normalcy.

Effect on eyes

Dr Nitin Prabhudessai, Ophthalmologist and Vitreoretinal Surgeon at Prabhudessai Eye Clinic, said, "Vision loss is common in patients with diabetic retinopathy and with an increasing prevalence tied to the global epidemic in type 2 diabetes mellitus, there is a need for more patient awareness as people are not aware of disease treatment options."

Sharing similar views, Dr Rahul Deshpande, Medical Director at HV Desai Eye Hospital, said, "It is important to understand the short term and long term consequences of diabetes on our eyes. The short effects include acute bacterial eye infections like delayed healing of corneal ulcers, dry eye syndrome due to corneal nerve affection while long term effects include Diabetic Retinopathy."

"Childhood diabetes also has serious effects on eyes such as early onset of cataracts and other conditions, hence, parents should be extra cautious about the eye care of their children," said Dr Deshpande.

Sakal Times
15 November 2019

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Health

लोकसत्ता | पुणे दिनांक

20.11.2019

आरोग्यदायी आहार श्रवणक्षमता टिकविण्यास लाभदायी

पीटीआय, वॉशिंग्टन

आरोग्य वार्ता

आरोग्यदायी आहार घेतल्यास त्या व्यक्तीची ऐकण्याची क्षमता (श्रवणक्षमता) कमी होण्याची जोखीम कमी होते, असा दावा अभ्यासकांनी केला आहे.

या अभ्यासाचे निष्कर्ष 'अमेरिकन जर्नल ऑफ इपिडेमिलॉजी'मध्ये प्रसिद्ध झाले आहेत. या अभ्यासात सरासरी ६९ वर्षे वयाच्या गटातील महिलांची ऐकण्याची संवेदना तीन वर्षांच्या कालावधीत कशी बदलत गेली, हे पाहण्यात आले.

ज्या महिलेचा आहार सर्वसाधारणपणे आरोग्यदायी आहाराचे निष्कर्ष पूर्ण करणारा होता, त्या महिलेची ऐकण्याची क्षमता कमी होण्याची जोखीम ही अन्य महिलांच्या तुलनेत कमी होती, असे या अभ्यासकांना आढळून आले.

अमेरिकेतील 'ब्रिगहॅम ॲण्ड वुमेन्स हॉस्पिटल'मधील तज्ज्ञ आणि या अभ्यासाच्या शीर्ष लेखिका शेरॉन कुऱ्हन यांनी सांगितले की, ''सर्वसाधारणपणे असा समज आहे की, व्यक्तीची ऐकण्याची क्षमता ही त्याच्या वाढत्या वयाबरोबर कमी होत जाते. पण या प्रक्रियेतील जोखमीचे कोणते घटक बदल घडवता येऊ शकेल, अशा स्वरूपाचे असतात हे जाणून घेण्याचा आमचा प्रयत्न होता. उदाहरणार्थ श्रवणक्षमता गमावू नये किंवा ती कमी होण्याची प्रक्रिया लांबणीवर पडावी यासाठी आपण आपल्या आहारात आणि जीवनशैलीत कोणता बदल घडवला पाहिजे, यावर आम्ही लक्ष केंद्रित केले होते.''

आरोग्यदायी आहाराची पद्धत आणि पथ्ये अवलंबल्यास त्यातून आरोग्यासाठी अनेक सकारात्मक परिमाण साधले गेल्याचे दिसून येते. आरोग्यदायी आहार घेतल्यास श्रवणक्षमता गमावण्याची जोखीम कमी होण्यास मदत होते, असेही आढळून आले आहे, असे त्यांनी स्पष्ट केले.

लोकसत्ता

20 November 2019

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section: Achievements and Awards

Sakal 10.11.2019

विद्यापीठास मिळाले अखेर अधिष्ठाता

मनोहर चासकर, अंजली कुरणे, पराग काळकर यांची निवड

डॉ. कुरणे

डॉ. चासकर

डॉ. काळकर

पुणे, ता. ९ : सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या विज्ञान व तंत्रज्ञान विभागाच्या अधिष्ठातापदी डॉ. मनोहर चासकर, मानव्यविज्ञान शाखेसाठी डॉ. अंजली कुरणे आणि वाणिज्य व व्यवस्थापन विभागाच्या अधिष्ठातापदी डॉ. पराग काळकर यांची नियुक्ती करण्यात आली; तर आंतरविद्याशाखीय या विभागाचे अधिष्ठाता निश्चित झालेले नाहीत.

नव्या विद्यापीठ कायद्यानुसार विद्यापीठाचे शैक्षणिक कामकाज पाहण्याची जबाबदारी अधिष्ठातांवर असते; परंतु चार विभागांना अधिष्ठाता नसल्याने विद्यापीठाने निवडप्रक्रिया राबविली होती. मुलाखतीनंतर या चारही विभागांचे अधिष्ठाता एकाच वेळी जाहीर केले जाणार होते. त्यामुळे ही प्रक्रिया रखडली होती. शेवटी आज तीन विभागांचे अधिष्ठाता जाहीर केले.

डॉ. चासकर हे २९ वर्षांपासून रसायनशास्त्र विषय शिकवत आहेत. त्यांनी जपान येथून उच्च शिक्षण घेतले आहे. पुणे जिल्हा शिक्षण मंडळाच्या महाविद्यालयाचे प्राचार्य म्हणूनही त्यांनी काम केले आहे. पुणे विद्यापीठ अधिसभा, विद्यापरिषद, व्यवस्थापन परिषद यावर काम केले आहे. सध्या ते परीक्षा मंडळाचे सदस्य आहेत.

डॉ. कुरणे यांना मानवशास्त्र विषयात अध्यापनाचा २८ वर्षांचा अनुभव आहे. पुणे विद्यापीठाच्या मानवशास्त्र विभागाच्या त्या १० वर्षे विभागप्रमुख होत्या. सध्या त्या पुणे विद्यापीठातील मानव्यविद्या आणि सामाजिक शास्त्रे विभागाच्या संचालक आहेत.

डॉ. काळकर यांना फायनॅन्शियल मॅनेजमेंट या विषयाच्या अध्यापनाचा २३ वर्षांचा अनुभव आहे. ते गेली १० वर्षे सिंहगड इन्स्टिट्यूट ऑफ मॅनेजमेंटचे संचालक आहेत. त्यांचे २८ रीसर्च पेपर्स प्रकाशित झाले आहेत.

सकाळ

10 November 2019

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Science & Technology

‘खेड’मध्ये सापडली मोहाची सर्वोत्तम प्रजाती

जैवइंधनासाठी उपयुक्त; सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठातील वनस्पतिशास्त्र विभागातील संशोधकांची कामगिरी

पुणे, ता. २ : आदिवासींसाठी कल्पवृक्ष असलेल्या 'मोहा'ची सर्वोत्तम प्रजाती खेड तालुक्यात (पुणे जिल्हा) सापडली आहे. नऊ जिल्ह्यांतील सर्वेक्षण आणि संशोधनानंतर सरासरीपेक्षा १३ टक्के अधिक स्निग्ध पदार्थांचे उत्पादन देणारी ही प्रजाती आहे. सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या वनस्पतिशास्त्र विभागातील प्रा. दिगंबर मोकाट आणि संशोधक विद्यार्थी योगेश सूर्यवंशी यांनी हे संशोधन केले. या संबंधीचा शोधनिबंध 'इंटरनॅशनल जर्नल ऑफ फार्मासिटिकल सायन्स अँण्ड रिसर्च' या आंतरराष्ट्रीय शोधपत्रिकेत नुकताच प्रकाशित झाला आहे.

राज्याच्या पश्चिम घाटातील मोहाच्या झाडांच्या प्रजातीचे प्रथमच सर्वेक्षण करण्यात आले. डॉ. मोकाट म्हणाले, ''मोहाच्या प्रमुख तीन प्रजाती आढळतात, त्यापैकी 'मधुका लाँजिफोलिया व्हरायटीना लॅटिफोलिया' या प्रजातीवर आम्ही लक्ष केंद्रित केले. नऊ जिल्ह्यांतील उत्कृष्ट दर्जाची १११ झाडे निवडली. प्रयोगशाळेतील चाचण्यांनंतर खेड तालुक्यातील झाडात अधिक स्निग्ध पदार्थ मिळाले.'' सामान्यतः मोहापासून फुलांचे आणि बियांचे उत्पादन मिळण्यासाठी आठ ते दहा वर्षे लागतात. परंतु कलम केल्यास तीन वर्षांतच उत्पादन घेणे शक्य होणार आहे.

मोहाच्या झाडाला लगडलेली फळे.

विद्यापीठात तयार करण्यात आलेली मोहाची कलमे.

झाडाचे फायदे

- रोजच्या वापरातील तेल, खाद्यपदार्थ आणि खतासाठी झाडाचा उपयोग आदिवासी करतात
- फुलांपासून शरीराला आवश्यक कॅल्शिअम, लोह मिळते. तसेच मद्यही मिळते.
- बियांपासून ओलिक ॲसिड, पामेटिक ॲसिड, स्टेरिक ॲसिड, लिनो ॲसिड यांसारखे स्निग्ध पदार्थ मिळतात.
- तेलाचा जैवइंधनासाठी वापर शक्य

“ मोहाची फुले आणि बियांपासून लाडू, बिस्किटे यांसह तेलाचे उत्पादन घेण्यात येते. दुर्लक्षित असलेल्या या झाडावरील संशोधनामुळे आदिवासींसह ग्रामीण शेतकऱ्यांना आर्थिक उत्पन्नाचे नवीन साधन प्राप्त झाले आहे. खेडमध्ये सापडलेल्या या प्रजातीचे नामकरण विद्यापीठाच्या नावावरून 'सावित्री मोहा', असे करण्याचा विचार आहे.
– प्रा. दिगंबर मोकाट,
वनस्पतिशास्त्र विभाग, सावित्रीबाई फुले, पुणे विद्यापीठ

“ मोहाच्या झाडासाठी कलमाची पद्धत विकसित केली. त्यामुळे बियांचे, फुलांचे उत्पादन घेणे शक्य आहे. मोहातील 'ओलिक ॲसिड'चा वापर जैवइंधनाच्या स्वरूपात करणे शक्य आहे. ३०० कलमे विकसित केली आहेत. त्यांचे वाटप पाच शेतकऱ्यांना लागवडीसाठी केले. त्यामुळे संशोधनाचा उपयोग थेट शेतकऱ्यांना होत आहे.
– योगेश सूर्यवंशी, संशोधक विद्यार्थी

“ कलमी पद्धतीमुळे तीन-चार वर्षांत उत्पन्न मिळते. यामुळे आदिवासी आणि शेतकऱ्याला आर्थिक उत्पन्नाचे साधन मिळते पण त्याचबरोबर डोंगर हिरवीगार राहण्यास मदत मिळणार आहे.
– चंद्रशेखर भडसावळे, लाभार्थी शेतकरी, नेरळ (जिल्हा- रायगड)

Scanned with CamScanner

सकाळ

3 November 2019

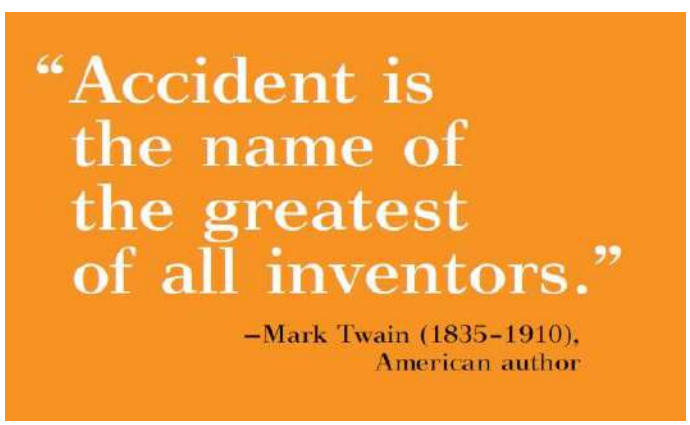

Image Courtesy: Google

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Science & Technology

Now, researchers figure out how star explosions are detonated

PTI

WASHINGTON: In a first, researchers have developed a theory describing how the nuclear reaction behind supernovae bright and powerful explosion of stars is triggered.

The study, published in the journal Science, noted that one of the processes triggering the stellar explosions was the formation of a mysterious supersonic reaction wave called detonation.

The researchers, including those from the University of Connecticut in the US, said these enigmatic waves travel faster than the speed of sound, and are capable of burning up all of the star's material before dispersing into the vacuum of space. As part of the study, the researchers demonstrated the process of detonation formation from a slow flame using both experiments and numerical simulations carried out on some of the largest supercomputers in the US.

POWERFUL: A file photo of star explosions.

They applied the results to predict the conditions of detonation formation in one of the classical theoretical scenarios of a type of stellar explosion called a 1a supernova. This type of explosion, the study noted, happened when carbon and oxygen atoms are packed densely into around 1,000 tons per cubic centimeter in a star's core, and start burning to high temperatures in rapid nuclear reactions.

According to the researchers, the resulting explosion disrupts a star in a matter of seconds which ejects most of its mass while releasing a quantity of energy equal to what the star emits over its entire lifetime. For the detonation process to occur, it must be confined within a wall like setting with obstacles, or boundaries, confining the pressure waves released from the burning, the study noted.

With increasing pressure, the researchers said, shock waves form and grow in strength to the point when they can compress the reacting mixture igniting it, and produce a self-sustaining supersonic boundary.

Stars do not have walls, making the formation of a detonation very enigmatic, the study noted. The researchers developed a unified theory of turbulence-induced detonation which describes the mechanism and conditions for initiating the enigmatic process in thermonuclear explosions.

A reactive mixture, which burns and releases energy, when stirred up to create intense turbulence, builds up a catastrophic instability and may rapidly increase the pressure in the system.

This produces strong shocks that ignite a detonation, they said.

According to the researchers, thermonuclear combustion waves are similar to chemical combustion waves on Earth since they are both controlled by the same physical mechanisms.

SAKAL TIMES, 04.11.2019

Sakal Times
4 November 2019

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Science & Technology

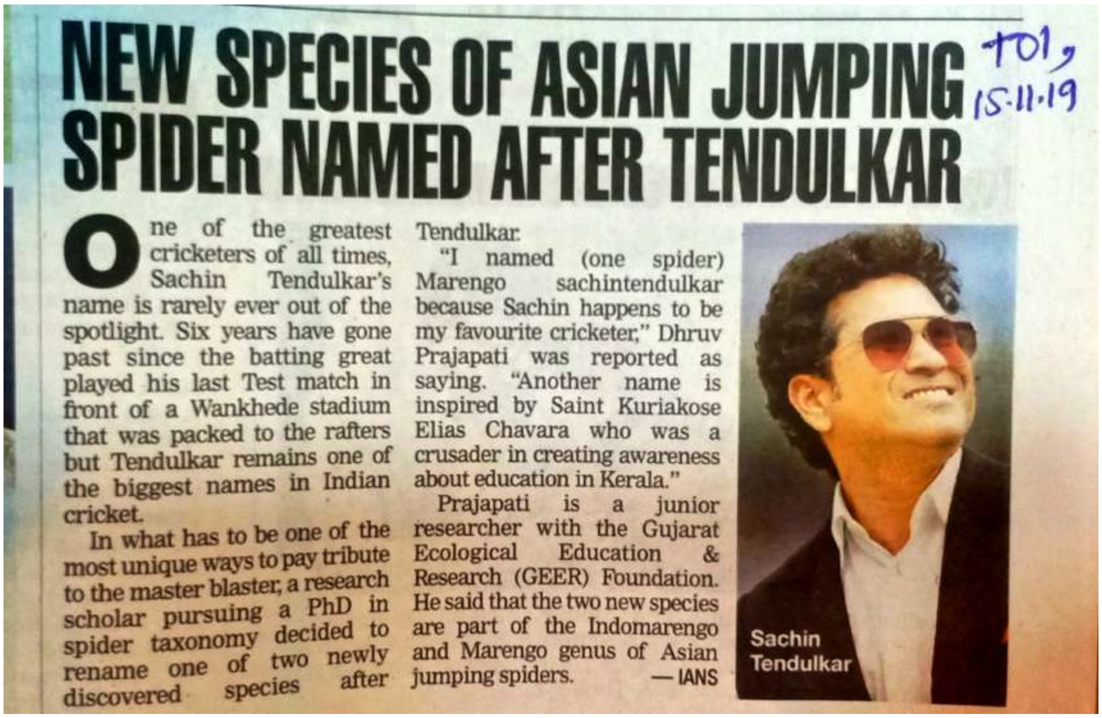

NEW SPECIES OF ASIAN JUMPING SPIDER NAMED AFTER TENDULKAR

TOI, 15.11.19

One of the greatest cricketers of all times, Sachin Tendulkar's name is rarely ever out of the spotlight. Six years have gone past since the batting great played his last Test match in front of a Wankhede stadium that was packed to the rafters but Tendulkar remains one of the biggest names in Indian cricket.

In what has to be one of the most unique ways to pay tribute to the master blaster, a research scholar pursuing a PhD in spider taxonomy decided to rename one of two newly discovered species after Tendulkar.

"I named (one spider) Marengo sachintendulkar because Sachin happens to be my favourite cricketer," Dhruv Prajapati was reported as saying. "Another name is inspired by Saint Kuriakose Elias Chavara who was a crusader in creating awareness about education in Kerala."

Prajapati is a junior researcher with the Gujarat Ecological Education & Research (GEER) Foundation. He said that the two new species are part of the Indomarengo and Marengo genus of Asian jumping spiders. — IANS

Sachin Tendulkar

Times of India
15 November 2019

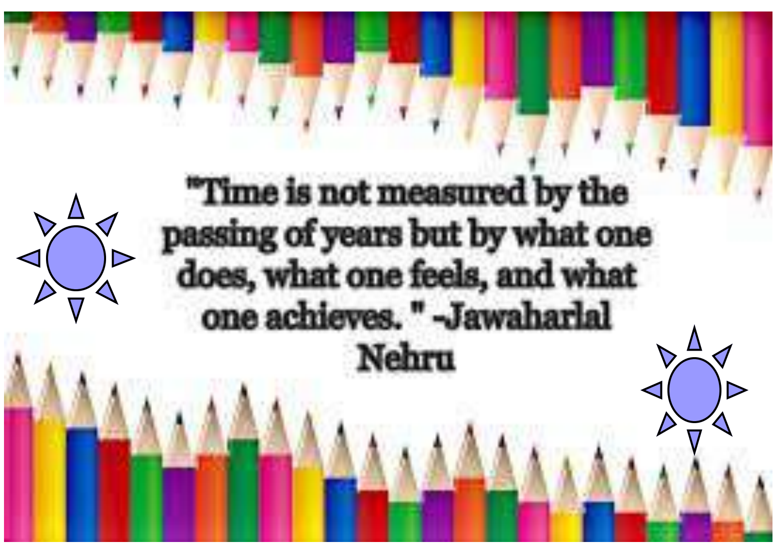

Image Courtesy: Google

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Science & Technology

TOI, 20.11.2019

SHORT CUTS

'Protective' wasp species named after Idris Elba

A tiny new species of wasp which kills an invasive pest that threatens several crops in India has been named after British actor and musician Idris Elba, researchers say. The wasp was recently discovered in Guanajuato, Mexico, where it was found to parasitise the eggs of an invasive stink bug, called bagrada bug, which is a major pest of cruciferous vegetables. Researchers suggest that the species might prove to be a Heimdall-like "protector" for many crops. Elba played the character Heimdall in several Marvel movies.

Times of India
20 November 2019

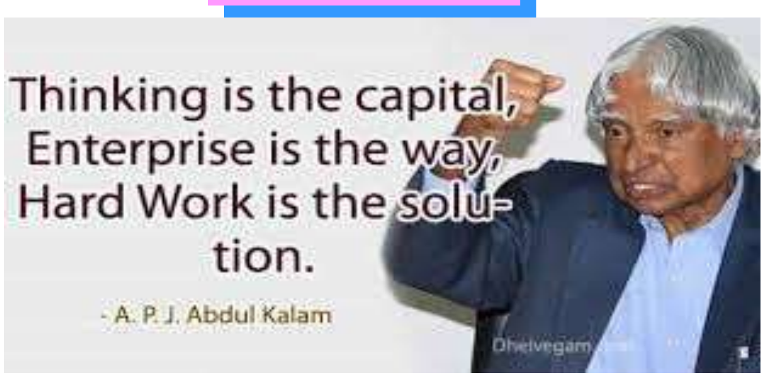

Image Courtesy: Google

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Science & Technology

'Possibility of life': Saturn's moon Titan mapped for 1st time

Washington: Scientists on Monday unveiled the first global geological map of Saturn's moon Titan, including vast plains and dunes of frozen organic material and lakes of liquid methane, illuminating an exotic world considered a strong candidate in the search for life beyond Earth.

The map was based on radar, infrared and other data collected by Nasa's Cassini spacecraft. Titan (diameter 5,150km), is the solar system's second-biggest moon, behind Jupiter's Ganymede. It is larger than the planet Mercury.

Organic materials — carbon-based compounds critical for fostering living organisms — play a leading role on Titan. "Organics are very important for the possibility of life... which many of us think likely would have evolved in the liquid water ocean under Titan's icy crust," said planetary geologist Rosaly Lopes of Nasa's Jet Propulsion Laboratory.

"Organic materials can, we think, penetrate down to the liquid water ocean and this can provide nutrients necessary for life, if it evolved there," added Lopes, who led the research published in the journal Nature Astronomy.

On Titan, clouds spew hydrocarbons like methane and ethane — which are gases on Earth — in liquid form due to the moon's frigid climate. Rainfall occurs everywhere on Titan, but the equatorial regions are drier than the poles, said study co-author Anezina Solomonidou. Plains (65% of the surface) and dunes (17%) made up of frozen bits of methane and other hydrocarbons dominate Titan's mid-latitudes and equatorial regions, respectively.

Titan is the only solar system object other than Earth boasting stable liquids on the surface, with lakes and seas of full of methane being major features in its polar regions. Hilly and mountainous areas, thought to represent exposed portions of Titan's crust of water ice, represent 14% of the surface.

Noting that Earth has a bacterium that can survive just on a hydrocarbon called acetylene and water, the study's co-author, Michael Malaska, asked, "Could it or something like it live on Titan, deep in the crust or ocean where temperatures are a little warmer?" REUTERS

REUTERS

An artist's illustration of what hydrocarbon ice on a liquid hydrocarbon sea on Saturn's moon Titan might look like

TIMES SCHOLARS

TOI, 20-11-2019

Times of India

20 November 2019

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Arts & History

लोकमत

गोविंद बल्लाळ देवल

१८८०-१९२० मराठी रंगभूमीचे सुवर्णयुग होते. यात महत्त्वाचे नाटककार म्हणजे गोविंद बल्लाळ देवल. दुर्गा (१८८६), मृच्छकटिक (१८८९), झुंझारराव (१८९०), संगीत संशयकल्लोळ (१८९३), संगीत शारदा (१८९९) ही बल्लाळ सरांची गाजली नाटके. किर्लोस्कर नाट्यमंडळीत ते नाटककार आणि तालीम मास्टर म्हणून काम करीत होते. अण्णासाहेब किर्लोस्करांचे शिष्य गोविंद बल्लाळ देवल. 'संगीत शारदा' हे एकमेव देवल सरांचे स्वतंत्र नाटक होते. संगीत शारदा या संगीत नाटकाने इतिहास रचला (१८९९). संगीत शारदा या नाटकाचा विषय 'बाल-जरठ विवाहाचा प्रश्न' हा होता. संगीत शारदातील 'म्हातारा इतुका न अवघे पाऊणशे वयमान' किंवा 'मूर्तिमंत भीती उभी, मज समोर राहिली' इत्यादी अर्थपूर्ण आणि सुमधुर गाण्यांनी प्रेक्षकांना वेड लावले.

श्रीपाद कृष्ण कोल्हटकर

गोविंद बल्लाळ देवल या नाटककारानंतर त्या काळातील प्रभावशाली रंगनायक म्हणून कोल्हटकरांचा उल्लेख करावासा वाटतो. 'वीरतनय' (१८८४), 'मूकनायक' (१८८७), 'मतिविकार' (१९०६), 'प्रेमशोधन' (१९०८), 'वधूपरीक्षा' (१९१३), 'सहाचारिणी' (१९१७), 'परिवर्तन' (१९१७), 'मायाविवाह' (१९२८) ही कोल्हटकरांची गाजलेली नाटके आहेत. त्यांचे रचनाकौशल्य प्रभावी होते. त्यांनी नटी-सूत्रधारांच्या पारंपरिक योजनेला छेद दिला. कोल्हटकरांची संवाद पद्धती, विद्वत्ता चमत्कृतिपूर्ण आणि कल्पक होती. उर्दू नाटकातील संगीत आणि पारशी नाटकातील संगीत शैलीचा त्यांनी संगीत नाटकात वापर केला. व्यावसायिक रंगभूमीला कोल्हटकरांचे योगदान म्हणजे त्यांनी 'खलनायक' निर्माण केला आणि मूळ गंभीर प्रकृतीच्या कथानकाला विनोदी उपकथानकाचे अस्तर जोडले; पण बुद्धीला खाद्य पुरविणारी त्यांची कोल्हटकरी शैलीची जादू विसाव्या शतकाच्या पहिल्या दशकातच ओसरली. तिथे कोल्हटकर प्रेक्षकांच्या मनाला हात घालण्यात कमी पडले.

विष्णुदास भावे

१८४३ साली विष्णुदास भावेंनी 'सीता स्वयंवर' हे नाटक सादर करून मराठी रंगभूमीची सुरुवात केली. खरंतर त्यांचं हे नाटक कर्नाटकातील (लोककला) 'यक्षगान' परंपरेतील जाणले जाते. 'दशावतार' हा लोकनाट्याचा प्रकार कर्नाटकातूनच कोकणात आला; म्हणून 'दशावतार' आणि 'यक्षगान' या लोकनाट्यांच्या परंपरांचा प्रभाव विष्णुदास भावे यांच्या सीत स्वयंवर या नाटकावर पडला. भावेंनी १८५३ साली 'राजा गोपीचंद' या नाटकाचा प्रयोग आताच्या ग्रांट रोड थिएटरमध्ये सादर केला. तेव्हापासूनच भावेंनी लोकांना तिकीट काढून बघण्याची (नाटक) सवय लावली. पण, भावे आपल्या नाटकांना 'संगीत नाटक' म्हणत नसत.

मराठी रंगभूमीवरील नाटककार

केतन ठोंबरे, नाट्य-सिने दिग्दर्शक

अण्णासाहेब किर्लोस्कर

दादाभाई सोराबजी पटेल यांचे 'इंद्रसभा' हे नाटक अण्णासाहेब किर्लोस्करांनी यांनी पाहिले. भावेंच्या नाटकात असायचा असा सूत्रधार या नाटकात नव्हता. या नाटकात प्रत्येक पात्र स्वत:चे पद गायचे, हे पाहून किर्लोस्कर बेचैन झाले. ही बेचैनी नवनिर्मितीची सुरुवात होती. याच पठडीत, पण वेगळ्या प्रकारचे संगीत निर्माण करता येईल असे किर्लोस्करांना जाणवले. मग त्यांनी कालिदासांच्या 'शाकुंतल' या नाटकाच्या पहिल्या चार अंकांचा अनुवाद केला. ३१ ऑक्टोबर १८८० रोजी अण्णासाहेबांच्या 'किर्लोस्कर' नाटक मंडळीने त्या वेळी पुण्यात असलेल्या 'आनंदोद्भव' या नाट्यगृहात 'संगीत शाकुंतल' हे मराठी रंगभूमीवरील पहिले मराठी नाटक सादर केले.

कृष्णाजी प्रभाकर खाडिलकर

खाडिलकरांनी रंगभूमीला दोन महत्त्वाची शस्त्रे दिली. एक होते 'सौंदर्य' आणि दुसरी 'शक्ती'. मानापमान, कीचकवध, प्रेमध्वज, भाऊबंधकी, विद्याहरण, कांचनगडची मोहना, सत्त्वपरीक्षा यांची खासियत अशी होती, की ऐतिहासिक घटकांची ते वर्तमान घटनांशी बेमालूम सांगड घालत त्यांच्या नाटकातून ते ऐतिहासिक कथा सांगत आहेत, असे कधीच वाटत नसे. 'कीचकवध' असो किंवा 'सवाई माधवरावांचा मृत्यू' खाडिलकरांचे लक्ष हे सतत वर्तमानातील घटनांवर रोखलेले असायचे; त्यामुळे प्रेक्षकांना वाटायचे, की रंगमंचावर जे घडत आहे ते वैयक्तिक आयुष्यातील घटना बदलू शकते. आपल्या मनाला हवे ते रूप देऊ शकते. असा विश्वास खाडिलकरांची नाटक प्रेक्षकांना देत असतात.

मामा वरेरकर

१९०६ साली 'कुंजविहारी' हे नाटक लिहून त्यांची सुरुवात झाली. साधारण ५० वर्षे सातत्याने ते लिहीत राहिले. त्यांचे अखेरच नाटक म्हणजे 'भूमिकन्या सीता'. हे त्यांनी १९५५ ला लिहिले. त्यांच्या नाट्यलेखनावर थोडाफार कोल्हटकरांचा प्रभाव होता आणि त्यांच्यावर दुसरा प्रभाव ल्हील्लडू कुरील्ल या नॉर्वेजियम नाटककाराचा होता आणि तिसरा प्रभाव हा पाटणकर करीत असलेल्या बहुजन समाजदृष्टीच्या नाटकांचा होता; पण एवढे असूनही त्यांनी कोणाचे अंधानुकरण केले नाही. कुंजविहारी, सारस्वत, भूमिकन्या सीता, हाच मुलाचा बाप, संन्याशाचा संसार, सत्तेचे गुलाम इत्यादी लहानमोठी ४९ नाटके त्यांनी ५० वर्षांच्या कालखंडात लिहिली. यातील संन्याशाचा संसार हे त्यांचे वादग्रस्त ठरलेले नाटक. त्यात त्यांनी धर्मपरिवर्तनाचा विषय हाताळला. १५ जून १९२२ रोजी या नाटकाचा प्रयोग मुंबईतल्या 'बॉम्बे थिएटर'मध्ये झाला.

वि. वा. शिरवाडकर

१९६० सालापासून पूढे पाच दशके मराठी व्यावसायिक रंगभूमीसाठी त्यांनी नाटके लिहिली कोतेय दूरचे दिवे महत, दुसरा पेशवा, वैजयंती, राजमुकुट, ययाति आणि देवयानी, वीज म्हणाली धरतीला, बेकेट, विदूषक, नटसम्राट, चंद्र जिथे उगवत नाही, कैकेयी अशी अनेक नाटके यांनी लिहिली. ऐतिहासिक आणि पौराणिक अशा अनेक व्यक्तिरेखा त्यांनी नाटकातून सादर केल्या. 'दुसरा पेशवा' या नाटकातून त्यानी प्रेम आणि पराक्रम या गुणांच्या पार्श्वभूमीवर त्यांनी बाजीरावांच्या मनाचा सखोल वेध घेतला. प्रेयसी पत्नी, माता या पातळ्यांवर त्यांनी मस्तानीची व्यक्तिरेखा निर्माण केली. नटसम्राट या नाटकातून (१९७० साली) एका कलावंताची दारुण शोकांकिका त्यांनी रंगमंचावर आणली, जी रंगभूमीवर मैलाचा दगड म्हणून उभी आहे. डॉ. श्रीराम लागू यांनी [illegible]

मोतीराम गजानन रांगणेकर

१९४० नंतरच्या (१९४०-१९५५) दरम्यान रंगभूमीला सावरण्याचे आणि स्थिरावण्याचे काम रांगणेकरांनी केले. 'नाट्यनिकेतन' या त्यांच्या संस्थेमार्फत त्यांनी अनेक नाटके सादर केलीत. 'आशीर्वाद' हे संस्थेचे पहिले नाटक त्यांनी सादर केले. अभिनयात निपुण असलेले नट, चित्तवेधक संवाद ही त्यांची खासियत 'कुलवधू' हे त्यांचे दुसरे नाटक मध्यमवर्गीय घरातील स्त्री जर नाटक-चित्रपट क्षेत्रात वावरायला लागली, तर कुटुंबात त्याची काय प्रतिक्रिया होऊ शकते याचे दर्शन त्यांनी नाटकातून घडवले. तसेच आशीर्वाद हे नाटक त्या काळातील मुलींना कितपत शिक्षण द्यावे, याबाबत दर्शन घडवणारे होते. याशिवाय, रांगणेकरांनी माझे घर, नंदनवन, कन्यादान, वहिनी अशी नाटके लिहिली. वास्तववादी नेपथ्य, नाट्यपूर्ण संवाद आणि हलक्याफुलक्या कथानकांमुळे रांगणेकरांची नाटके लवकरच लोकप्रिय झाली.

राम गणेश गडकरी

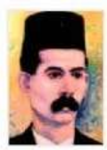

गडकरी कोल्हटकरांना आपले गुरु मानत. १० फेब्रुवारी १९१२ ला त्यांचे 'प्रेमसन्यास' हे पहिले नाटक सुरु करण्यात आले. त्यांचे दुसरे नाटक 'पुण्यप्रभाव' हे १ जुलै १९१६ ला किर्लोस्कर कंपनीतर्फे सादर करण्यात आले आणि महत्त्वाची नानासाहेब फाटक हे नामवंत मंडळी एकत्र आले. लोकमान्य टिळकांचा मृत्यू आणि गांधींचा राजकारणातील उदय याची पार्श्वभूमी 'सत्तेचा गुलाम' या नाटकात आहे. या नाटकापासून नेपथ्य रचनेत आधुनिकीकरण सुरु झाले आणि इब्सेलियन तंत्राचा मराठी रंगभमीवर प्रवेश या नाटकापासन झाला.

Hello Pune
Page No. 2 Nov 05, 2019
Powered by: erelego.com

लोकमत

5 November 2019

NEWS PAPER CLIPPINGS DURING NOVEMBER 2019

Section : Arts & History

कमतरता 'मोडी' साक्षर व्यक्तींची

अद्याप ४.९९ कोटी मोडी कागदपत्रे वाचणे बाकी

म. टा. प्रतिनिधी, पुणे

शिवकालाच्या उदयापासून पेशवाई कालखंडापर्यंत आणि इंग्रजांचा अंमल सुरू झाल्यापासून देशाला स्वातंत्र्य मिळेपर्यंतची स्थित्यंतरे पुणे शहराने अनुभवली. मराठी स्वराज्याचे साम्राज्य होण्यापर्यंतच्या प्रवासात पुणे शहराचा इतिहासात दरारा निर्माण झाला. या स्थित्यंतराचे पैलू दडले आहेत मोडी लिपीत लिहिलेल्या ऐतिहासिक कागदपत्रांमध्ये. ही कागदपत्रे आहेत तरी किती... तर पुणे अर्काइव्ह म्हणजेच पेशवे दफ्तरात पाच कोटी कागदपत्रे असून, त्यातले चार कोटी ९९ लाख दस्ताऐवज वाचणे अद्याप बाकी आहेत. ते वाचले गेले, तरच इतिहासाचे अनेक पैलू नव्या पिढ्यांसाठी प्रकाशमान होणार आहेत.

'गेल्या वीस वर्षांपर्यंत मोडी लिपीतली ही कागदपत्रे वाचणाऱ्यांची संख्या हाताच्या बोटावर मोजण्याइतकी होती. त्यातही शिवकालीन, पेशवेकालीन, इंग्रजांच्या अंमलातली तसेच टाकाची मोडी असे त्याचे प्रकार आणि त्यातला फरक समजणारे तज्ज्ञ कमी आहेत. या वारशात दडलेल्या इतिहासाचे पैलू समोर येण्यासाठी त्यांचे वाचन होणे गरजेचे आहे. पेशवे दफ्तरात सुमारे पाच कोटी कागद आहेत, तर भारत इतिहास संशोधक मंडळात १० लाख कागद आहेत. पेशवे दफ्तरातले आतापर्यंत एक लाख कागद वाचून झाले आहेत,' असे ज्येष्ठ इतिहास संशोधक आणि मोडीतज्ज्ञ पांडुरंग बलकवडे यांनी सांगितले. 'गेली काही वर्षे पुण्यात मोडी कागद वाचणाऱ्यांची संख्या मर्यादित होती. मात्र, आम्ही पुण्यात शंभर व्यक्तींना घेऊन एक चळवळ सुरू केली. पुणे अर्काइव्हमधल्या दहा लाख कागदपत्रांचे डिजिटायझेशन केले आहे. वर्षभरात पाच हजार कागदपत्रांचे लिप्यंतर केले आहे,' असेही ते म्हणाले.

भारत इतिहास संशोधक मंडळात मोडी अभ्यास प्रशिक्षण वर्ग चालविले जातात. मात्र, त्याला सातत्याने अभ्यासकांचा प्रतिसाद मिळणे आवश्यक आहे. तसे झाल्यास कागदपत्रे वाचण्याच्या प्रक्रियेला हातभार लागेल, असे इतिहासतज्ज्ञांचे म्हणणे आहे.

राजमाता जिजाऊसाहेबांचे पत्र

मराठी साम्राज्यावरील खंड लवकरच

मराठी साम्राज्याच्या इतिहासावर आधारित १०१ खंड प्रकाशित करण्याचा संकल्प छत्रपती शिवाजी महाराज अध्यासनाच्या माध्यमातून करण्यात आला आहे. त्यातले पहिले तीन खंड पुढच्या वर्षाअखेरीस अभ्यासकांसमोर येणार आहेत. त्या विषयी 'मटा'शी बोलताना बलकवडे म्हणाले, 'सिंहगड रस्त्यावरील वीर बाजी पासलकर स्मारक इथे या अध्यासनाची स्थापना झाली. त्या वेळी इतिहासातल्या विविध विषयांवर आधारित १०१ खंड प्रकाशित करण्याचा संकल्प सोडण्यात आला. त्यासाठी २५ मोडी जाणकारांना एकत्र करून त्यांच्या घरी कम्प्युटरवर कागदपत्रे उपलब्ध करून दिली जातात. ज्यांना कम्प्युटर हाताळता येत नाही अशा जाणकारांना त्याच्या कॉपी आम्ही देत आहोत. जेणेकरून अधिकाधिक कागद वाचले जातील. ७५ वर्षांपूर्वी रियासतकार सरदेसाईंच्या मार्गदर्शनाखाली ४५ खंड झाले. त्यानंतर असा प्रकल्पच झाला नाही. आता ७५ वर्षांनी एकाच दिवशी तीन खंड पुढच्या वर्षी डिसेंबर महिन्यात प्रकाशित केले जाणार आहेत.'

वारसा सप्ताह

महाराष्ट्र टाइम्स

22 November 2019

ARTICLE

मराठी कादंबरीचे भाषिक भान

१

साहित्यप्रकाराची ओळख ही विशिष्ट अशा संकेतव्यवस्थेवरून निश्चित होत असते. अशा संकेतव्यवस्थेची निर्मिती ही साहित्यकृतीच्या निर्मितिप्रक्रियेत लेखकाने रचनातंत्राबाबत, आशयसूत्राबाबत, भाषेबाबत नेमकी कोणती भूमिका घेतली आहे, यावरून स्पष्ट होत असते. साहित्याला अस्तित्वरूप मिळतानाच त्याला अभिव्यक्तीसाठी आणखी एका गोष्टीचा वापर करावा लागतो. म्हणजे साहित्याला साहित्यरूप, अस्तित्वरूप मिळते ती भाषा या दुसऱ्या चिन्हव्यवस्थेच्या वापरामुळे. साहित्यकृतीचे पुन्हा विशिष्ट अशा साहित्यप्रकाराच्या संकेतव्यूहात रूपांतरण होताना देखील पुन्हा भाषिक स्वरूप आणि भाषिक अवकाश याच गोष्टी महत्त्वाच्या भूमिका बजावत असतात. त्यातूनच मग नाटक, कविता, कथा, कादंबरी यामधील भाषेचे स्वरूप आणि अवकाश बदलतो.

साहित्याच्या प्रकारभेदाचे आणखी एक विश्लेषण शक्य आहे. म्हणजे साहित्य या कलारूपात, तिच्या संकेतव्यूहातून निश्चित होणाऱ्या प्रकारभेदास स्वतः लेखक, वाचक यांनी गृहीत धरलेल्या काही गोष्टी कारणीभूत ठरत असतात. म्हणजे लेखकाचे भाषेवरील संस्करण जसे महत्त्वाचे ठरते तसेच त्या लेखकाने निर्मितिप्रक्रियेत आणि वाचकाने आस्वादप्रक्रियेत गृहीत धरलेल्या बाबीही एका विशिष्ट अशा संकेतव्यवहाराच्या जवळ जाणाऱ्या असतात. या प्रक्रियेचा शोध घेत गेल्यास साहित्यकलेत अंतर्भूत होणाऱ्या प्रमुख साहित्यप्रकाराच्या संकेतव्यवस्थेविषयी काही मूलभूत असे निष्कर्ष हाती येतात. अशा स्वरूपाच्या संकेतव्यवस्थेतील विशिष्ट गुणधर्मामुळेच एक साहित्यप्रकार हा अन्य साहित्यप्रकाराहून आपला वेगळेपणा टिकवून ठेवत असतो. याबाबत विचार करताना आपण कादंबरीच्या संकेतव्यवहाराविषयी एक अंदाज बांधू शकतो. कादंबरीविषयीच्या काही संकेतांनी लिहिता लेखक आणि त्याचा वाचक या दोघांच्या पातळीवरही काही अपेक्षा निर्माण होत असतात. कोणत्याही साहित्यकृतीच्या निर्मितिप्रक्रियेत आणि त्याच्या आस्वादप्रक्रियेत लेखक आणि वाचक यांनी गृहीत धरलेल्या संकेतव्यूहाचा परिणाम होत असतो. तसेच साहित्यकृतीच्या बाबतीत समानपातळीवर जाणाऱ्या संकेताने निर्माण होणारा समुच्चय हा एका विशिष्ट अशा विभागाची निर्मिती करतो. त्यालाच आपल्याला साहित्यप्रकार म्हणता येईल. अर्थात अशा संकेत समुच्चयातूनच एखाद्या साहित्यप्रकाराची संकेतव्यवस्था निर्माण होत असते. अशा संकेत समुच्चयांच्या भेदांवरूनच दोन साहित्यप्रकारातील भेद स्पष्ट करता येतात.

ARTICLE

एखादा साहित्यप्रकार आणि त्याची संकेतव्यवस्था याविषयी वरीलप्रमाणे नमूद केलेल्या गोष्टी महत्त्वाच्या ठरतात. याबाबत मग आपण कादंबरी या साहित्यप्रकाराचा विचार करू लागलो तर स्वतःच्या संकेतव्यवस्थेमुळे तिचे स्वतःचे असे काही गुणधर्म पुढे येतात. यातलाच एक भाग म्हणजे कथा, कविता, नाटक या साहित्यप्रकारांच्या तुलनेत कादंबरी हा साहित्यप्रकार त्याच्या संकेतव्यवस्थेतील खुलेपणाच्या अनेक शक्यतासह अभिव्यक्त होताना दिसतो. याला कारण ठरते ती कादंबरी या साहित्यप्रकारातील सर्वसमावेशक वृत्ती. कादंबरीत येणारी लवचीकता ही त्याच्या सर्वसमावेशक वृत्तीतूनच स्पष्ट करता येईल. कादंबरी या साहित्यप्रकाराच्या प्रकृतीधर्मातील वैविध्यामुळे अशा प्रकारच्या बंदिस्तपणातून तिची सुटका होत असते. या खुलेपणातूनच कादंबरीमध्ये विविध आवाज एकाच वेळी निर्माण आणि व्यक्त होण्यास वाव निर्माण होतो. अन्य साहित्यप्रकारात नेमके याच्या विरोधी होते. अशा प्रकारच्या सर्वसमावेशक वृत्तीच्या आणि खुलेपणाच्या अभावातूनच एका अर्थाने कथा, कविता, नाटक हे साहित्यप्रकार एका मर्यादित कक्षेत राहतात. संकेतव्यवस्थेतील काही एका विशिष्टतेमुळेच कादंबरीइतका अवकाश त्यांच्यात निर्माण होत नाही. याचा अर्थ कादंबरीचे संकेतव्यवहार हे अन्य साहित्यप्रकाराच्या तुलनेने खूपच खुले असतात. यामुळे त्यामध्ये येणारी सर्वसमावेशकता ही बाब विशेष महत्त्वाची ठरते. कादंबरीत असणाऱ्या सर्वसमावेशक वृत्तीमुळे ती स्वत:च्या विकासात कथा, कविता आणि नाटक या साहित्यप्रकारातील घटकतत्त्वांचाही चलाखीने वापर करत असते. एक महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे या प्रक्रियेत ती त्याचवेळी स्वत:ची एक स्वतंत्र व्यवस्थादेखील निर्माण करत असते. याचे मुख्य गमक हे कादंबरीच्या सर्वसमावेशक आणि खुल्या अशा संरचनाव्यवस्थेबरोबरच तिच्या भाषिक अवकाशाच्या अतिव्याप्त धोरणांमध्ये देखील शोधता येईल. किंबहुना कादंबरीच्या साऱ्या क्षमता ह्या कादंबरीच्या भाषिक अवकाशाच्या व्यापापासूनच सुरू होतात.

कादंबरी या साहित्यप्रकाराच्या भाषेसह अन्य काही आविष्कार घटकांबाबत विचार करताना कथानकरचना, पात्रयोजना, कथनव्यवस्था इ. घटक केंद्रस्थानी येतात. या आविष्कार घटकांच्या आधारे कादंबरीकार आपली कादंबरी रचत असतो, आकाराला आणत असतो. या घटकांचा जेव्हा कादंबरीकार खूप सरळपणे आपल्या कादंबरीत वापर करत असतो तेव्हा कादंबरी ही पारंपरिक प्रारूपाने वाढत जाते. आणि जेव्हा आशयसापेक्षतेमुळे आविष्कारतंत्रात बदल होतात तेव्हा कादंबरी प्रयोगशील होऊ लागते. म्हणजे प्रचलित कादंबरीलेखनात कथानकरचना, पात्रयोजना, कथनव्यवस्था आणि भाषा उपयोजन ह्या गोष्टी पारंपरिक रचनातंत्राला, रूढ संकेतबद्धतेला अनुसरत सिद्ध होताना अनुभवास येतात. अशावेळी कादंबरी निश्चित अशा

ARTICLE

संकेतबद्धतेला शरण जात असते. याच प्रक्रियेला शह देण्याच्या भूमिकेतून कादंबरीच्या रूपरचनेबाबत दक्ष असणाऱ्या कादंबरीकारांकडून कादंबरीमध्ये प्रयोग होतात. कादंबरीत प्रयोग होतात याचा अर्थ कादंबरीच्या आविष्कार घटकात प्रयोग होत असतात. (परंतु याचवेळी एक ध्यानात घ्यायला हवे की, कादंबरीतील मूल्ययुक्त प्रयोगाच्या मुळाशी कादंबरीकाराचा अनुभवविश्वाकडे पाहण्याचा नावीन्यपूर्ण दृष्टिकोन, कादंबरीसाठी निश्चित केलेले आशयविश्व काम करत असतात.) अशातून निर्माण होणारी कादंबरी मग प्रयोगशील होऊ लागते. कादंबरीच्या वरील आविष्कार घटकात आशयव्यवहाराच्या मागणीतून मोडतोड झाली असेल, संकेतव्यवस्थेत बदल सूचविले गेले असतील तर संबंधित बदलाला मूल्ययुक्त प्रयोग म्हणून ओळखता येईल. अशा प्रयोगांच्या यशस्वीतेतून मग कादंबरीच्या रूपरचनेत बदल संभवतात. यातून कधी कधी कादंबरी या साहित्यप्रकाराच्या देखील कक्षा रूंदावतात. साहित्यप्रकारात एक विकास संभवतो. परंतु अशा प्रयोगांच्या फसण्याच्या शक्यता ह्या यशस्वी होण्याच्या प्रमाणाहून जास्त असतात. अर्थात कादंबरीत प्रयोग होतात म्हणजे ते कादंबरीच्या आविष्कार घटकांशीच संबंधित असतात, हे ध्यानात घ्यायला हवे.

एकूणात कादंबरीचा रूपबंध हा कथानकरचना, पात्रयोजना, कथनव्यवस्था आणि भाषेच्या उपयोजनेसह घडत असतो. या घटकांचा एकमेकांवरती होणाऱ्या प्रभावातून, परिणामातून, एकमेकांचे प्रभाव पचविण्याच्या प्रक्रियेतून कादंबरीचा रूपबंध आकारत असतो. असे असले तरी कादंबरीच्या ज्या काही महत्त्वाच्या आविष्कारघटकांमधून कादंबरीचा रूपबंध आकारत असतो त्यामध्ये कादंबरीच्या भाषेला विशेष असे महत्त्व आहे. मुळात कादंबरीच्या संरचनाव्यवस्थेत पहिल्यांदा पृष्ठस्तरावरती येते ती म्हणजे कादंबरीची भाषाच होय. ''भाषा हा कादंबरीच्या संरचनेचा आणि पर्यायाने रूपबंधाचा सर्वात महत्त्वाचा आणि वैशिष्ट्यपूर्ण असा घटक आहे. कादंबरी हे कथनरूप शेवटी भाषेमधून मूर्त रूप धारण करत असते. कथा आणि निवेदक ही या भाषेतून साधलेली अमूर्तीकरणे असतात... कादंबरीच्या रूपबंधाच्या संदर्भात अंतिम आणि मूर्त उत्पादन भाषिक संहिता हेच असते. येथे कथनात्म संहितेच्या अगोदर कथा आणि निवेदक यांच्या व्यवहारांची उपस्थिती गृहीत धरलेली असली, तरी वाचकाला सर्वात प्रथम भेटते ती कथनात्म संहिता, म्हणजे विशिष्ट प्रकारची भाषाच.''[१] याचा अर्थ कादंबरीच्या रूपबंधात कादंबरीतील भाषा या आविष्कारघटकाचे महत्त्व किती मोठ्या प्रमाणात असते याची प्रचिती वरील अवतरणातून येण्यास मदत होईल.

कादंबरी आणि भाषा याचा वरील पद्धतीने विचार करताना पुन्हा कादंबरीत योजिलेली भाषा ही कादंबरी पुढे न्यायला, कथा नेमकेपणाने रचायला, आशयसूत्रांची प्रभा वाढवायला कितपत मदत करते इ. गोष्टी महत्त्वाच्या ठरतात. कारण कादंबरीच्या निर्मितिप्रक्रियेत भाषेचे होणारे उपयोजन कादंबरीतील आशयसूत्रांशी महत्त्वपूर्ण संबंध प्रस्थापित करत असते. कादंबरीनिर्मितीत नेमकेपणाने झालेले भाषा उपयोजन ही गोष्ट

ARTICLE

कादंबरीच्या अवकाशविस्तारात तर वाढ करते. कादंबरीतून योजिलेली भाषा ही कादंबरीच्या आशयाचाच एक भाग होऊन कादंबरीतील आशयसूत्रांचा व्याप वाढविते. कादंबरीतील भाषेच्या अनुषंगाने वरील विचार गृहीत धरला तर 'कादंबरी' आणि 'भाषा' याचा असलेला सहसंबंध किती घट्ट असतो, याचा एक अंदाज बांधता येईल.

२

कादंबरी आणि भाषा असा सहसंबंध स्पष्ट करताना एका गोष्टीचे सतत भान ठेवावे लागणार आहे ती म्हणजे या साहित्यप्रकाराच्या भाषिक अवकाशाची व्याप्ती. मुळात या साहित्यप्रकाराचाच व्याप इतका मोठा आहे की, तो मानवीसृष्टीतील कोणतीही घटना, प्रसंग, गोष्ट आपल्यात सामावून घेऊ शकतो. एकाचवेळी कादंबरी मानवी जीवनव्यवहारातील अनेक घटना-प्रसंग, आशयसूत्रं सहजपणे घेऊन येते. अर्थात कादंबरीत अशा अर्थाची अमर्याद ताकद तिच्या विस्तृत भाषिक अवकाशातून निर्माण होत असते. ''भाषिक अवकाशाच्या संदर्भात कादंबरीवर कोठल्याही मर्यादा नाहीत. ती कितीही प्रदीर्घ असू शकते. कादंबरीचा शेवट वाचताना प्रारंभीचा भाग वाचक पूर्णपणे विसरू नये इतपत काळजी भाषिक अवकाशाच्या संदर्भात घेतली गेली की भागते. थोडक्यात मानवी स्मृतीला असलेल्या मर्यादा कादंबरीच्या भाषिक अवकाशाला असतात. तात्त्विकदृष्ट्या कादंबरीच्या भाषिक अवकाशाची कमाल मर्यादा मानवी आयुष्याएवढी मानायला काहीच हरकत नाही.''[२] एकूणच कादंबरीच्या आशयाच्या स्वरूपाला अन्य साहित्यप्रकारासारखे कोणतेही बंधन नसल्याने आणि अशी परिस्थिती ही कादंबरीच्या स्वरूपविशेषांमध्ये असल्याने कादंबरी कोणतीही गोष्ट आपल्यात सामावून घेण्याइतपत सक्षम होते. त्याच स्वरूपविशेषाचा भाग म्हणून कादंबरीतील भाषिक अवकाशाचा विचार करावा लागेल. त्याचाच परिणाम म्हणून कादंबरी ही एका व्यक्तीच्या एक-दोन तासाच्या, एका दिवसाच्या कालावकाशापासून माणसांच्या दोन-तीन किंबहुना त्याहून जास्त पिढ्यांचे चित्रण एकाचवेळी करू शकते.

कादंबरी या साहित्यप्रकाराची भाषा आणि अन्य साहित्यप्रकाराची भाषा यांच्यात एक तात्त्विक अंगाने फरक सांगता येईल. प्रत्येक साहित्यप्रकाराच्या भाषेबाबत विचार करताना ही गोष्ट प्रकर्षाने स्पष्ट होते की, त्या साहित्यप्रकारातील काही स्वरूपविशेषांचा परिणाम हा संबंधित त्या-त्या साहित्यप्रकारातून वापरल्या जाणाऱ्या भाषेवरती होत असतो. साहित्यप्रकाराच्या संरचनेवरून जसे एखाद्या साहित्यप्रकाराची ओळख पटू शकते तसे भाषेच्या परीक्षणावरूनही संबंधित मजकूर हा कोणत्या साहित्यप्रकाराशी नाते सांगतो याचा एक अंदाज बांधता येतो. इतकी त्याची म्हणून शैली किंवा संकेतबद्धता ही त्या-त्या साहित्यप्रकारांशी निगडित व्यक्त होत असते. याचा अर्थ कादंबरीशिवायच्या अन्य साहित्यप्रकारातून व्यक्त होणारी भाषा ही खूप ठळकपणे त्या साहित्यप्रकाराची वैशिष्ट्ये, रूप, शैली लेऊन अभिव्यक्त होत असते. परंतु असे कादंबरी या साहित्यप्रकाराबाबत घडत नाही. कादंबरी ही जशी अन्य घटाकांगांच्या अनुषंगाने जितकी खुली आणि स्पष्ट

आहे तितकीच ती कादंबरीतील भाषेच्या उपयोजनेबाबत देखील खुली आहे. कादंबरीची तिची म्हणून स्वतःची अशी भाषा अथवा शैली नाही. अर्थात कादंबरी मानवी जीवनव्यवहारांशी संबंधित कोणताही आशय, कोणताही प्रदेश, कोणतेही कथासूत्र जशी आपलीशी करते तशी कोणत्याही स्वरूपाची भाषादेखील तिला वर्ज्य नाही. भाषेच्या कोणत्याही स्वरूपाचे नमुने कादंबरी आपल्यात सामावू शकते, इतका कादंबरीचा पैस हा खुला असतो. कादंबरीतील भाषिक पातळीवरील खुलेपणाला अधोरेखित करताना हरिश्चंद्र थोरात म्हणतात, ''कादंबरीचे निवेदन पात्रमुखी असो वा नसो, तीमध्ये पात्रांची संभाषणे कमी असोत वा जास्त असोत; कादंबरीमध्ये एकात्म अशी, विशिष्ट शैलीने युक्त अशी भाषा सर्वत्र आढळणे कठीण असते. शैलीविज्ञानाला अभिप्रेत असलेल्या लेखकाच्या किंवा साहित्यप्रकाराच्या शैलीला, तिच्या पृथगात्मतेला, तिच्या एकात्मतेला कादंबरी सतत विरोध करत राहते. लेखकाची स्वतःची अशी भाषा कादंबरीमध्ये शोधता येत नाही; याचे मूळ कादंबरीच्या, भाषेमध्ये असलेल्या अनेकविधतेला खुलेपणाने सामोरे जाण्यात आहे.''[३] याचा अर्थ कादंबरीमध्ये नानाविध स्वरूपाची संभाषिते ही सहजपणे प्रवेश करू शकतात इतकी तिची ताकद अमर्यादित असते. कादंबरी या साहित्यप्रकाराचा भाषिक पोत असा अनेकविध होण्यामागील एक कारण पुन्हा कादंबरी या साहित्यप्रकाराच्या खुलेपणातच दर्शविता येतो. कादंबरी ही मुळात खूप मोठा विस्तार आणि व्याप आपल्यात सामावून घेणारी असते. पुढे जाऊन असे म्हणता येईल की, कादंबरीचे सतत समकालीन असणे आणि सर्वकाळातील जीवनव्यवहार आपल्यात उभे करण्याची तिच्यात जी ताकद असते त्यातूनही कादंबरीचा भाषिक पोत विस्तारतो.

कादंबरी या साहित्यप्रकाराच्या लवचीक असण्याच्या, व्यापक असण्याच्या शक्यता कादंबरीतील भाषिक अवकाशाचा विस्तार करत असतात, असे एकीकडे म्हणता येईल. दुसरीकडे कादंबरीची जी काही वैशिष्ट्ये निर्माण होतात ती कादंबरीच्या व्यापक अशा भाषिक अवकाशांमुळेच होय, असेही म्हणता येईल. कादंबरी या साहित्यप्रकारात जशा बहुविध गोष्टी एकत्रित येत असतात तशा कांदबरीच्या भाषेतही बहुविध स्वरांचा अंतर्भाव होत असतो. याचा अर्थ कादंबरी आणि कादंबरीत योजिली जाणारी भाषा ह्या गोष्टी एकमेकांवरती प्रभाव करत, एकमेकांचा प्रभाव पचवत अस्तित्वात येत असतात. कादंबरीची भाषा ही कादंबरीत येताना कशी येत असते हे सांगताना मिखाईल मिखालोविच बाख्तिन 'कादंबरी आणि कादंबरीची भाषा' यावरती मार्मिक टिप्पणी करताना म्हणतात, ''कादंबरी काही सामान्यजीवनाचे सविस्तर इतिवृत्त असत नाही. कादंबरीची भाषा म्हणजे संपूर्णपणे तयार वस्तू नसते. आपल्यापुढे ती येते ती विविध आणि विरोधी वाढणाऱ्या, वळणे घेणाऱ्या प्रवाहासारखी. कादंबरीत विविध स्वर नवनवी रूपे धारण करूनच विकसित होतात. पण त्यावेळी ती जीवनाची विविध प्रतीकेही आपल्या पुढे ठेवते.''[४] यावरून असे ध्यानात येते की, कादंबरीची

ARTICLE

भाषा ही पुन्हा कादंबरीतील विविध घटकांना अर्थपूर्णता देण्याच्या प्रक्रियेतही खूप मोलाची मदत करत असते. कादंबरीची भाषा हे कादंबरीतून व्यक्त होते तेव्हा ती काही एकसलगपणे एखाद्या तयार वस्तूसारखी व्यक्त होत नाही. त्याची होणारी घडण ही कादंबरीत जे विविध घटक असतात त्यांना प्रतिक्रिया देतच वाढत असते. यातून कादंबरीत विविध स्वर हे नानास्वरूपाची रूपे घेऊन विकसित होतात. हे जरी खरे असले तरी कादंबरीत वाढणारी विविधांगी मते-भूमिका अथवा याला विरोधी वाहणारी मते ही पुन्हा कादंबरीच्या कथासूत्र, पात्रयोजना, कादंबरीतील कथनपद्धती यांच्यातूनच आकारत असतात. अर्थात या सगळ्यांच्या हातात हात घालून तर कधी या सगळ्यांच्या कृतीला मूर्त रूप देत कादंबरीची भाषा सिद्ध होत असते. यावरून हे ध्यानात येते की, कादंबरीची भाषा ही खूप गुंतागुंतीतून निर्माण होत असते. कादंबरी आणि समाजव्यवहार यातील विविध घटकांचा कादंबरीतील भाषेच्या उपयोजनावर परिणाम होत असतो. याचा अर्थ अशा विविधांगी गोष्टींच्या संस्करणातून वाढणारी कादंबरीची भाषा ही बहुविध स्वरांनी समृद्ध करणारी, कादंबरीच्या बाह्य आणि अंतःस्तरांना बळकटी देणारी, कादंबरीला सशक्तपणे उभी करणारी म्हणून कादंबरीत महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावत असते.

कादंबरी आणि भाषा यामधील अशा अनोख्या-खुल्या संबंधामुळे कादंबरीतील भाषेबाबत अन्य साहित्यप्रकाराप्रमाणे स्वतःची अशी शैली निश्चित होत नाही. इतकेच नाही तर कादंबरी ही व्याकरणशुद्धतेचा दाबदेखील नाकारते. म्हणूनच मॅनेजर पांडेय म्हणतात, ‘‘कादंबरीत भाषेतली लोकशाही विकसित होते, जी व्याकरणशुद्धतेची हुकूमशाही झुगारून देते.’’[५] कादंबरीतील भाषेच्या अशा नानाविध विशेषांमुळेच तिची म्हणून कोणती शैली पक्की होत नाही. किंवा तिच्याविषयी कोणते थेट अंदाज बांधता येत नाहीत. कादंबरीची स्वतःची म्हणून साहित्यप्रकारनिष्ठ शैली निर्माण न होण्याच्या कारणामुळेच कादंबरीच्या भाषेची शैली कविता किंवा अन्य साहित्यप्रकारांच्या निकषाधारे बांधता अथवा तपासता येत नाही. परंतु याचे भान आपल्याकडील कित्येक थोर शैलीवैज्ञानिकांना उरत नाही. कवितेची शैली ध्यानात घेणाऱ्या अभ्यासपद्धती/निकषव्यवस्थेतून कादंबरीची शैली तपासण्याचा प्रयत्न मराठीमध्येही सतत होत आलेला आहे. अशा चुकीच्या पद्धतीने कादंबरीची शैली तपासण्याचा प्रयत्न हा चकवा निर्माण करणारा ठरतो. कादंबरीत अनेकविध स्वरांना असणारी जागा ही अनेकविध पात्रांच्या एकत्रित येण्याने निर्माण होत असते. यातून कादंबरी ही बहुस्वरीय होणे स्वाभाविक आहे.

कादंबरीत एकाचवेळी निर्माण होणारे अनेक स्वर हे एकमेकांना कधी छेदत तर कधी समांतर असे निघत असतात. कारण कादंबरीतील भाषिक घडण समजावून घेतली तर हे स्पष्ट होते की, चांगल्या कादंबरीची भाषा ही इतक्या निरनिराळ्या दिशेने फाकत जात असल्याकारणाने कादंबरीच्या भाषेचे कोणत्यातरी एका सूत्राच्या आधारे केले जाणारे विश्लेषण फसू शकते. यासंदर्भात हरिश्चंद्र थोरात यांचे एक टिपण महत्त्वाचे वाटते.

ARTICLE

''कादंबरीला स्वतःची अशी भाषा नाही. खास तिचे असे शैलीविषयक संकेत नाहीत. कवितेच्या भाषेवर पोसलेले शैलीविज्ञान यामुळेच कादंबरीच्या संदर्भात नेहमीच अपुरे आणि असमाधानकारक ठरत आले आहे. एका विशिष्ट व्यक्तिमत्त्वाचा आविष्कार म्हणून कादंबरीच्या भाषेकडे पाहता येत नाही. कादंबरीमध्ये भाषेची विविध रूपे सहजतेने प्रवेश करू शकतात. विविध संभाषितांचा मेळ तिच्यामधून साधला जाणे शक्य असते. या मेळामधूनच कादंबरीचा रूपबंध मूर्त होत असतो.''[६]

कादंबरी आणि भाषा यांचा वरील अर्थाने विचार करताना एक गोष्ट ध्यानात ठेवली पाहिजे की, सरसकट लिहिल्या जाणाऱ्या सर्वच कादंबऱ्यांतील भाषा ही अशा तऱ्हेने सशक्त प्रवास करते असे नाही. किंवा सर्वच कादंबऱ्या ह्या वरील अर्थाने अनेकआवाजी दिशेने वाटचाल करतात असेही नाही. हे सर्व त्या-त्या कादंबरीकाराच्या वकूबानुसार घडत असते. कादंबरी ही अनेक आवाजी होऊ शकते, तशी ती करता येते. विविध आवाज एकाचवेळी कादंबरीत खेळविता येतात याचे उत्तम भान हे कादंबरीकाराला असायला हवे. त्याचवेळी मग संबंधित कादंबरी ही अनेक आवाजीपणाकडे सरकायला लागते. अन्यथा कादंबरी एकआवाजी, सरधोपट व्हायला वेळ लागत नाही.

पर्यायाने अनेकआवाजी स्वरूपाच्या कादंबऱ्यांची निर्मिती ही मुळात कादंबरी आणि कादंबरीत वापरल्या जाणाऱ्या भाषेबाबतचे अचूक भान असणाऱ्या कादंबरीकारांकडूनच निर्माण होऊ शकते. कादंबरीत वापरल्या जाणाऱ्या भाषेविषयीचे नेमके तत्त्वज्ञान कळलेल्या कादंबरीकारांकडून वरील अर्थाच्या कादंबऱ्या लिहिल्या जातात. 'कादंबरीत भाषेचे काही करावे लागते' हे ज्या कादंबरीकाराला कळलेले असते अशांच्या कादंबऱ्यात भाषा उपयोजनाच्या काही पोक्त खुणा सापडण्याच्या शक्यता असतात. अशाच कादंबरीकारांकडून भाषा-उपयोजनाचे काही प्रयत्न होत असतात. अशासाठी जेव्हा कादंबरीच्या भाषिक तत्त्वज्ञानाची माहिती असणं जितकं महत्त्वाचं तितकंच कादंबरीकाराला भाषेच्या सामाजिक-ऐतिहासिक परिस्थितीची देखील चांगली ओळख असायला हवी. एखाद्या समाजातील समाजव्यवहार आणि भाषाव्यवहार आतून कळलेला असायला हवा. कारण ''कोणत्याही भाषेच्या आत सामाजिक बोलींचे अनेक स्तर असतात. त्यांच्यात त्या त्या पेशाशी संबंधित शब्दप्रयोग, वेगवेगळ्या पिढ्यांची भाषा, शिव्यांची भाषा, अधिकाऱ्यांची भाषा, अशा अनेकींचा समावेश असतो. आणि या सगळ्यांचं सामाजिक, राजकीय प्रयोजनसुद्धा असतं. भाषेच्या या ऐतिहासिक परिस्थितीची जाण कादंबरी लिहिताना आवश्यक असते. बोलींच्या सामाजिक अनेकतेच्या माध्यमातून कादंबरी वस्तू, विचार, भावभावना यांच्या दुनियेची समग्रता व्यक्त करीत असते. त्यातून आपल्या पात्रांच्या स्वरांची स्वतंत्रताही कायम ठेवत असते.''[७]

ARTICLE

३

मराठी कादंबरीलेखनाच्या सुरुवातीपासून आजतागायत लिहिल्या गेलेल्या कादंबऱ्या पाहिल्या तर काही मोजक्या कादंबऱ्यांचा अपवाद वगळता कादंबरीलेखनासाठी अपेक्षित असलेल्या उत्तम भाषिक भानाच्या खुणा खूपच कमी सापडतात. भाषेबाबतची काहीएक चांगली जाण साठनंतरच्या कादंबऱ्यात तुकड्या-तुकड्याने दिसत असली तरी तीही पुढे खूप चांगल्या पद्धतीने विकसित झाली, असेही म्हणता येत नाही. त्याचाच परिणाम आज लिहित असलेले असंख्य कादंबरीकारही (परंपरेचा प्रभाव आणि परिणाम म्हणून की काय) कादंबरीतील भाषा उपयोजनाबाबत पुरेसे दक्ष दिसत नाहीत.

साठपूर्व काळातील मराठी कादंबरीतील भाषाउपयोजनाची स्थिती एकारलेली, विशिष्ट संकेतात बांधली गेलेली होती. याबाबतचे विश्लेषण अनेक कादंबरी टिकाकारांनी नोंदवून ठेवलेले आहे. साठपूर्व काळात अपवाद वजा करता बहुतांश कादंबऱ्या ह्या प्रमाणभाषेच्या अधीन राहूनच लिहिल्या गेल्याचे चित्र पुढे येते. कादंबरी हा साहित्यप्रकार वरती नोंदविल्याप्रमाणे कोणत्याही स्वरूपाची भाषा खुलेआम आपल्यात सामावून घेऊ शकतो याची सुतराम माहितीदेखील या काळातील कादंबरीकारांना नव्हती. मुळात कादंबरी या साहित्यप्रकाराच्या विविध शक्यतांच्या बाबतीत देखील अज्ञानी असा हा काळ होता. त्यामुळे या काळात लिहिल्या गेलेल्या कादंबरीतील भाषा ही घडीव, चाकोरीबद्ध अशा वळणाने जाणारी होती. अलंकृततेने आवश्यक नसताना सजवली गेलेली, जाणीवपूर्वक बनवल्या गेलेल्या लेखकीय भाषेच्या वळणात लिहिली गेलेली असे काहीसे चित्र साठपूर्व मराठी कादंबरीचे उभे राहते. यामध्ये आपल्याला लक्ष्मणशास्त्री हळबे, नारो सदाशिव रिसबूड, ना.सी.फडके, वि.स.खांडेकर, ग.त्र्यं.माडखोलकर, पु.य.देशपांडे, गीता साने, प्रेमा कंटक इत्यादींनी लिहिलेल्या कादंबऱ्यांचा विचार करता येईल.

याशिवाय मराठी कादंबरीकारांच्या कादंबरीतील भाषा उपयोजनेच्या बाबतीत आणखी एक निरीक्षण नोंदविणे महत्त्वाचे वाटते ते हे की, या काळात लिहिणाऱ्या बहुतांश कादंबरीकारांची आणि नंतरच्याही कित्येक कादंबरीकारांची त्यांची म्हणून असलेली एक छापयुक्त भाषा दर्शनास येते. अर्थात स्वतःच्या अशा त्यांच्या म्हणून शैलीचे स्वरूप कादंबरीला प्राप्त झालेले दिसून येते. याचा अर्थ कादंबरीलेखन ही फक्त साहित्यिक अशा प्रमाण भाषेतच आडकलेली नव्हती तर काही कादंबरीकारांची त्यांची म्हणून एक चाकोरीबद्ध भाषारचना वर्तुळासारखी कादंबरीत फिरत असल्याचे लपवता येत नाही. या काळातील कादंबऱ्या वाचायला लागल्या की, काहीएका परिचयाची आणि लेखनातील त्याच-त्याच वळणांभोवती फिरणारी भाषा प्रत्ययास येते. यातून मग विशिष्ट कादंबरीकारांच्या विशिष्ट अशा लकबी, शब्दयोजनांची शैली, वाक्यरचनेची पद्धत ह्या गोष्टी पुन्हा-पुन्हा कादंबरीभर आवृत्त होत राहतात.

ARTICLE

एकूणच १९६० पूर्व काळातील कादंबरीत योजिली जाणारी भाषा ही लोकप्रिय आणि रंजनप्रिय लेखनपद्धतीला बळी पडलेली होती. ह्या पठडीतल्या कादंबऱ्या ह्या जुजबी विषयावरती वाढून मार्गक्रमण करत राहिलेल्या दिसून येतात. कादंबरीतील शब्दयोजना, वाक्यरचना ही मोहक आणि रंजनकतेच्या नमुन्यानुसार चालणारी, तितकीच आंलकारिक आणि सुभाषितप्रचुरतेचे ढोंग वाढवत नेणारी अशी होती. यातून भावनांचा कोरडा सूर आळवत राहण्यापलीकडे मराठी कादंबरी भाषेची मजल जात नव्हती.

१९६० पूर्वी लिहिल्या गेलेल्या कादंबऱ्यांचे भाषिक उपयोजनाच्या आधारे दोन स्तर पाडता येतात. म्हणजे कादंबरीलेखनाच्या सुरुवातीपासून ते इ.स.१९२० पर्यंतचा एक आणि १९२० ते साठपूर्व काळ. पहिल्या स्तरात मराठी कादंबरी ही नको तितकी अद्भुत-अवास्तवाला स्पर्श करत लिहिली गेली आहे. यामध्ये प्रातिनिधिक स्वरूपात *मुक्तामाला, मजुंघोषा, वसंतमाला, वसंतकोकिला, रत्नप्रभा, मदनमंजिरी* इ. कादंबऱ्यांचा उल्लेख करता येईल. संकटे, साहस, यांची रेलचेल वाढवत विशिष्ट आविर्भावातील कृत्रिम-कोट्यायुक्त-संस्कृतप्रचूर शब्दयोजना करत मंनोरंजनात्मक पातळीवर उतरणाऱ्या आणि अवास्तव विषयाच्या अंगाने वाढणाऱ्या कादंबऱ्या ह्या काळात लिहिल्या गेल्या. याच स्वरूपाची सुधारित आवृत्ती म्हणून १९२० नंतर लिहित्या झालेल्या कादंबरीकारांकडे पाहता येईल. या काळातील अशा वळणाचे बिनीचे कादंबरीकार म्हणून आपल्याला ना.सी.फडके, वि.स.खांडेकर, ग.त्र्यं.माडखोलकर, गीता साने, प्रेमा कंटक, ग.ल.ठोकळ, पुढे श्री.ना.पेंडसे, गो.नि.दांडेकर ह्याही मंडळींची नावे घ्यावी लागतील. साठपूर्व फडके, खांडेकर, माडखोलकर ह्या तिघांनी कादंबरीतील भाषिक उपयोजनाबाबत जी चमकदार, वाचनीय, शैलीदार पातळीवरचे वळण घेतले ते तत्कालीन काळात तर परिणाम करणारे ठरलेच, शिवाय त्यापुढच्या काळातही त्यांच्या लेखनशैलीच्या छायेत राहून बहुतांश कादंबऱ्या लिहिल्या गेल्या. शब्दबंबाळपणा, कृत्रिमता, अंलकारिकता, सुभाषितप्रचूर असे काही भाषाविशेष-शब्दविशेष या काळातील कादंबऱ्यांबाबतीत नोंदवावे लागतील.

ही तुलना पुन्हा 'साठपूर्व मराठी कादंबरी' आणि 'साठोत्तर मराठी कादंबरी' असे करायचे ठरवले तर कादंबरी आणि भाषा उपयोजन याबाबत काही वेगळे निरिक्षण हाती येतात. साठपूर्व कादंबऱ्यांच्या भाषायोजनेच्या स्वरूपाचे साठोत्तर काळातील कादंबऱ्यांच्या भाषा योजनेशी तुलना करता कादंबरीतील भाषिक चित्र (चांगल्या अर्थाने) बहुतांश पातळीवर बदललेले पाहावयास मिळते. साठोत्तर काळात काही गंभीरपणे लिहिल्या गेलेल्या कादंबऱ्यात येणारी भाषा ही कादंबऱ्यांची अर्थपूर्णता वाढविण्यास मदत करणारी, कादंबरीतील आशयाला अनुरूप अशी उतरत आलेली दिसते. १९६० नंतर बदलत्या सामाजिक-सांस्कृतिक-राजकीय पर्यावरणाचा भाग म्हणून काही नव्या गोष्टी आल्या. समाजव्यवहारात विविध चळवळींनी जोर धरला. यातूनच मग संबंधित चळवळीतून त्या-त्या विचारांशी निगडित साहित्यांचे प्रवाह निर्माण झाले. यातून खूपसे लोक लिहिते झाले. पूर्वी साहित्यानिर्मितीचे केंद्र हे विशिष्ट वर्ग, जातसमूह, प्रदेश अशा गोष्टींशी निगडित होते.

ARTICLE

परंतु साठोत्तर काळात हे चित्र बदलू लागल्याने विविध प्रदेशातून, जातिधर्मातून, विविध वर्गांच्या माध्यमातून अनेकजन लिहिते झाले. हे जसे कविता, नाटक, कथा या साहित्यप्रकारातून घडत होते तसेच कादंबरी या साहित्यप्रकारातही घडत होते. त्यामुळे विविध स्वरूपाच्या, नानाविध विषयसूत्रांनी समृद्ध असलेल्या कादंबऱ्या साठनंतर मराठीमध्ये लिहिल्या गेल्याचे चित्र आहे. यातून मग प्रमाण भाषेच्या चाकोरीत अडकलेली मराठी कादंबरी ही मराठीच्या विविध बोलींना भिडू लागली. उद्धव शेळके, अण्णा भाऊ साठे, आनंद यादव, रा.रं.बोराडे, महादेव मोरे, शरच्चंद्र मुक्तिबोध, बाबूराव बागूल, जयवंत दळवी, शंकरराव खरात, चिं.त्र्यं.खानोलकर, मधु मंगेश कर्णिक, अरुण साधू इ. अनेक कादंबरीकार या काळातील नोंदविता येतात की, ज्यांनी परिघावरील भाषेला कादंबरीत जागा निर्माण करून दिली. या मंडळींच्या कादंबऱ्या ह्या भाषेच्या योजनाबाबत, प्रतिरूपणाबाबत काही पारंपरिक संकेताना तडा देऊ शकल्या. अर्थात कादंबरी आणि भाषा यांच्या सहसंबंधात पूर्वी जी शैलीनिष्ठता, आलंकारिकता, साचेबद्धपणा यासारख्या काही गोष्टी होत्या त्यांचे प्रमाण उत्तरोत्तर ओसरतानाचे चित्र आहे.

पुढे १९८० नंतरचे चित्र तर याहून पुन्हा वेगळे आहे. यामध्ये पुरुषोत्तम बोरकर, नागनाथ कोत्तापल्ले, मोहन पाटील, राजन गवस, राजन खान, मधुकर वाकोडे, सदानंद देशमुख, अशा बगे, कविता महाजन, मेघना पेठे, आनंद विनायक जातेगावकर, जी.के.ऐनापूरे, आनंद विंगकर, कमलेश वालावलकर, गणेश दिवटे, कृष्णात खोत इ. मंडळींनी कादंबरीतील भाषा उपयोजनेबाबत उरल्या-सुरल्या संकेतशरणतेला थेटपणे झुगारताना दिसतात. स्वतःचा अनुभवविश्व आणि कादंबरीची भाषा यामध्ये कोणत्याही स्वरूपाचा पडदा ठेवू पाहत नाहीत. (परंतु पुन्हा १९८० नंतरच्या कादंबऱ्या ह्या वास्तववादी चित्रणाच्या प्रभावातून वेगळ्याच पेचात सापडल्या आहेत. याबाबतचे एक वेगळेच विश्लेषण शक्य आहे.) एकूणच साठनंतर मराठी कादंबरीने कादंबरी भाषेबाबत घेतलेले हे वळण लक्षणीय स्वरूपाचे जरी असले तरी चांगल्या कादंबरीसाठी इतकेच पुरेसे नसते. हे सर्व साठपूर्व कादंबरीलेखनाशी तुलना करता महत्त्वपूर्ण वाटत असले तरी कादंबरीविकासासाठी अपेक्षित अशी भाषिक समज ही अजून कच्चीच राहिली आहे. चाकोरीबद्धतेला ओलांडत, अनुभवविश्वाला भाषा भिडवत साठनंतरची कादंबरी लिहिली गेलेली असली तरी या काळातील कादंबरीलेखनाची मजल ही 'मिळालेल्या भाषेला' प्रामाणिक राहणे इथपर्यंतच जाते. वरील मंडळींनी आपल्या कादंबरीत योजिलेली भाषा ही सतत कादंबरीतील जीवनानुभवांशी स्पर्श करत राहिली असली तरी ती एका विशिष्ट अशा मर्यादितच अडकून राहते. कारण अशा अर्थाने भाषिक वेगळेपण जरी महत्त्वाचे असले तरी चांगल्या कादंबरीनिर्मितीस इतकेच पुरे नसते. साठनंतरच्या, ऐंशीनंतरच्या मराठी कादंबरीत ''बोली आल्या. खास सांकेतिक अशा साहित्यिक भाषेला नकार दिला गेला. हे चांगलेच झाले. कादंबरीच्या रूपबंधाच्या दृष्टिकोणातून भाषेचे जे करायला हवे ते अलीकडच्या मराठी कादंबरीने केले आहे, असे म्हणता येणार नाही. साहित्यिक भाषा काय, वैयक्तिक भाषाशैली काय,

ARTICLE

किंवा बोली काय, या 'दिलेल्या' गोष्टी असतात. त्यांचे कादंबरीत काय करायचे, या प्रश्नाचे उत्तर बहुतेक कादंबऱ्यांजवळ नसते. या भाषांवर कलात्मकेतेचे संस्कार व्हावे लागतात. त्यांची जाणीवपूर्वक संरचना करावी लागते. मराठी कादंबरी या बाबतीत बरीच आळशी आहे. भाषेचा उपयोग केवळ संज्ञापनाचे साधन म्हणून करण्याची प्रवृत्ती तिच्यामध्ये मोठ्या प्रमाणात शिरलेली आहे.''[८] कादंबरीत वापरली गेलेली भाषा ही फक्त दिलेली/मिळालेली भाषा म्हणून वापरली गेली तर त्याला विशेष महत्त्व प्राप्त होत नाही. त्याशिवायची अशी कलात्मक संस्कारांची आवश्यकता कादंबरीत योजिल्या जाणाऱ्या भाषेवर होणे गरजेचे असते. साठपूर्व कादंबरीहून साठोत्तर मराठी कादंबरी काहीएक पातळीवर जरी बदललेली आणि अर्थपूर्णतेच्या दिशेकडे सरकत असली तरी कादंबरीत भाषेचा 'दिलेली/मिळालेली भाषा' म्हणूनच वापर करण्यात मराठी कादंबरी धन्यता मानताना दिसते. त्यापलीकडे जात कादंबरीची प्रभा विस्तारण्याचे काम कादंबरी भाषेतून होत नसल्याचे चित्र लपत नाही. एकूणच कादंबरीतील भाषा उपयोजनेबाबतचे उत्तम आश्वासक रूप साठनंतरही दूर्मिळच राहिलेले आहे, असे म्हणावे लागते.

४

अशा अर्थाचे एक ठळक चित्र मराठी कादंबरीत सुरुवातीपासून आजतागायत दिसत असले तरी याच प्रवाहात आणखी एक चित्र मराठी कादंबरीविषयकच उभे राहते ते म्हणजे, काळाच्या प्रत्येक टप्प्यावर काहीएक चांगले कादंबरीकार मराठी कादंबरीच्या उदयापासून दाखवता येतात. साठपूर्व काळात जशी काही महत्त्वपूर्ण कादंबरीकारांची नावं बाजूला काढता येतात म्हणजे उदा. ह.ना.आपटे, श्री.व्यं.केतकर, वा.म.जोशी, र.वा.दिघे, विश्राम बेडेकर, विभावरी शिरूरकर, बा.सी.मर्ढेकर, व्यंकटेश माडगूळकर इ. तसेच साठनंतरही काही गंभीरपणे कादंबरीलेखन करणारे आणि कादंबरीतील भाषायोजनेविषयी देखील दक्ष असणारे कादंबरीकार म्हणून काही नावं बाजूला काढता येतात यामध्ये उदा. भाऊ पाध्ये, भालचंद्र नेमाडे, कमल देसाई, किरण नगरकर, वसंत आबाजी डहाके, मनोहर शहाणे, मनोहर तल्हार, दिनानाथ मनोहर, विलास सारंग, गौरी देशपांडे, रंगनाथ पठारे, श्याम मनोहर, शांता गोखले, अनिल दामले, सानिया, नंदा खरे, मकरंद साठे, विश्राम गुप्ते, प्रवीण बांदेकर इ.

साठपूर्व आणि साठनंतरची म्हणून वरती उल्लेखिलेल्या नावात आणखी काही नावं समाविष्ट करता येतील. काही नावं ही सीमारेषेवर देखील राहणारे आहेत. यामंडळींच्या कादंबरीत येणाऱ्या भाषेबाबत वेगळी मांडणी शक्य आहे. मात्र वरती उल्लेखिलेल्या कादंबरीकारांच्या कादंबऱ्यातून येणारे भाषेचे स्वरूप त्यांच्या समकालीनाशी तुलना करता वेगळे, अर्थपूर्ण आणि तत्कालीन कादंबरीलेखनाचा विकास घडवून आणणारी म्हणून अधोरेखित करावे लागेल. ती पारंपरिक कादंबरीत योजिल्या जाणाऱ्या भाषेहून आशयसंबद्ध आणि गंभीर वळणाने जाणारी आहे. यांच्या कादंबरीत जसे कादंबरीच्या रूपाचे भान दिसते तसे कादंबरीत योजिल्या जाणाऱ्या भाषेबाबतची समजही जाणवते. परंतु या कादंबरीकारांना देखील त्यांच्या कादंबऱ्यांमध्ये हे भान

ARTICLE

सातत्याने आणि सलगपणे पेलता आलेले नाही. यामध्ये स्वतः वापरत असलेल्या भाषिक रूपात स्वतःच अडकल्याची/रूतल्याची उदाहरणं देखील काही कमी नाहीत. म्हणजे वरील कादंबरीकारांची भाषेबाबतची दक्षता ही पुन्हा एका विशिष्ट टप्प्यावर जाऊन स्थिरावणारी किंबहुना थबकून राहणारी आहे.

कादंबरीतील भाषेचे जाणीवपूर्वक संरचना करणे, त्यावर कलात्मक संस्कार करणे म्हणजे काय हे जाणून घेणे महत्त्वाचे ठरेल. कादंबरीत योजिल्या जाणाऱ्या भाषेबाबत कादंबरीकाराला काय काय करण्याची आवश्यकता आहे, याबद्दल हरिश्चंद्र थोरात यांनी *कादंबरीविषयी* मध्ये नोंदविताना 'कादंबरीतील व्यक्ती ही नेहमीच बोलणारी व्यक्ती असते.' हे मिखाईल मिखालोविच बाख्तिन या रशियन विचारवंताचे विधान उद्‌धृत करून म्हणतात, "ही व्यक्ती बोलताना अर्थातच काही तरी भूमिका घेत असते. ही भूमिका भोवतालच्या जगाच्या संदर्भात असते. त्या व्यक्तीचा जगाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोण असतो. या भूमिकेतूनच तिची स्वतःची भाषा, स्वतःचे संभाषित तयार होत असते. कादंबरीमध्ये हे संभाषित केवळ प्रक्षेपित केले जात नाही, किंवा त्याची पुनःनिर्मितीही केली जात नाही. कादंबरीमध्ये या संभाषिताचे प्रतिरूपण केले जाते. हे प्रतिरूपण प्रामुख्याने लेखकाच्या/निवेदकाच्या संभाषिताच्या माध्यमातून होत असते. याचा अर्थ असा की कादंबरीच्या भाषिक व्यवहारामधून अनेक भूमिका, अनेक संभाषिते, म्हणजेच अनेक भाषा पुढे येत राहतात. या संभाषितांचे परस्परांशी असलेले संघर्ष, वाद, संवाद पुढे येत राहतील, अशा पद्धतीने त्यांचे संयोजन करणे आवश्यक असते. महत्त्वाची गोष्ट ही की या संघर्षामधून कादंबरीत अनेक 'आवाज' निर्माण होतात, व त्यांचे प्रत्यंतर कोठल्याही एका संभाषितामधूनही येऊ शकते."[१] कादंबरीतील अनेकावाजी संदर्भ वाढत जाण्याच्या प्रक्रियेत भाषेच्या विविध स्वरूपाचे होणारे प्रतिरूपण ही गोष्ट खूप मोलाची भूमिका बजावत असते. कादंबरीत येणाऱ्या व्यक्तिरेखा, ह्या सतत बोलत असतात. त्यामुळे त्यांना लागणारे भाषेचे द्रव्य कादंबरीकार कोणत्या कोणत्या निकषातून आणि कशा स्वरूपाने पोहचवतो यावर कादंबरीच्या कक्षा विस्तारण्याची प्रक्रिया अवलंबून असते. त्यामुळे 'दिलेली भाषा'/'मिळालेली भाषा' म्हणून कादंबरीत ती नियोजनशून्य वापरणे ही गोष्ट काही कादंबरीत मूल्ययुक्त जागा निर्माण करणारी ठरत नाही. आणि असेच काहीसे आपल्याकडील साठनंतरच्या कादंबऱ्यात झालेले आहे. शिवाय साठपूर्व कादंबऱ्यांशी तुलना करता काहीएक गोष्टी बदलल्या असल्या, एका अर्थाने कादंबरी भाषेला गंभीरपणे घेण्याची दृष्टी वाढली असली तरी खूपकाही समाधान करणारे चित्र नाही, असे म्हणणे भाग आहे.

कादंबरीकाराने कादंबरीत योजिलेल्या संभाषितांची मांडणी ही एकसुरी न होता विविध स्वरूपाचे संघर्ष, वाद, विवाद, संवाद अशा अनेक गोष्टी त्यातून पुढे येत राहिल्या पाहिजेत. कादंबरीत ह्या सगळ्यांना एकाचवेळी भूमी निर्माण करून देणे गरजेचे असते. परंतु आपल्याकडे कादंबरीचे असे चित्र आढळत नाही. बहुतांश

ARTICLE

कादंबऱ्या ह्या एकसुरी विचाराला, कृतीला, नायकप्रधान व्यक्तिरेखेला, कादंबरीकाराने निश्चित केलेल्या काही विचारसरणीला बळकटी देत–एकाच एका भूमिकेला बळकट करत वाढत जातात. कादंबरीचे असे वाढणे हे विशेष गौरविण्यासारखे नाही, हे मान्यच करावे लागेल. आणि नेमके असेच काहीसे साठनंतरच्या मराठी कादंबरीकारांकडून आणि पर्यायाने कादंबरीबाबत घडलेले आहे. यातून मग एका विशिष्ट मर्यादेबाहेर कादंबरी खुली होत नाही, तिचे स्वरूप एकपदरी, एकआवाजी असे होऊन कादंबरीतील भाषा योजनेतही त्याच्या छटा दिसायला लागतात. यातून अलीकडील 'हिंदू–जगण्याची समृद्ध अडगळ' ही कादंबरी देखील सुटू शकली नाही. आपल्याकडील काही बरे लिहिणारे म्हणून आपण ज्यांचा उल्लेख करतो त्यातील भालचंद्र नेमाडे, विलास सारंग, रंगनाथ पठारे, श्याम मनोहर इ. कादंबरीकारांना देखील एकसुरी, एकावाजीपणाचे वर्तुळ भेदता आलेले नाही. विशेषतः यामंडळींना कादंबरीतील भाषा उपयोजनाचे बरे भान आहे असे म्हणतानाच ती पुरेशी सशक्त नाही, हे देखील आवर्जून नोंदवावे लागेल.

– ग.रा.अपिने

संदर्भ :

१. थोरात हरिश्चंद्र : *कादंबरीविषयी*, पद्मगंधा प्रकाशन, पुणे, प.आ., २००५, पृ. ६३.
२. थोरात हरिश्चंद्र : *कादंबरी : एक साहित्यप्रकार*, शब्द पब्लिकेशन, मुंबई, प.आ., २०१०, पृ. ३४४.
३. तत्रैव, पृ. १८१.

४. शिरवाडकर के.र. : *साहित्यवेध*, मेहता पब्लि. हाऊस, पुणे, १९९८, पृ. १८४.

५. मॅनेजर पांडेय : *कादंबरी आणि लोकशाही*, अनु. रंगनाथ पठारे, लोकवाङ्मयगृह प्रकाशन, मुंबई, २०११, पृ. ४५.

६. थोरात हरिश्चंद्र : *कादंबरीविषयी*, उनि., पृ. ६३.

७. बाख्तिन मिखाईल मिखालोविच : *कादंबरी आणि लोकशाही*, उनि., पृ. ४५.

८. थोरात हरिश्चंद्र : *कादंबरीविषयी*, उनि., पृ. ६४.
९. तत्रैव, पृ. ६४.

UPCOMING EVENTS

DECEMBER 2019

Sun	Mon	Tue	Wed	Thu	Fri	Sat
1	2	3	4	5	6	7
8 *Sant Jagnade Maharaj Jayanti*	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Image Courtesy: Google

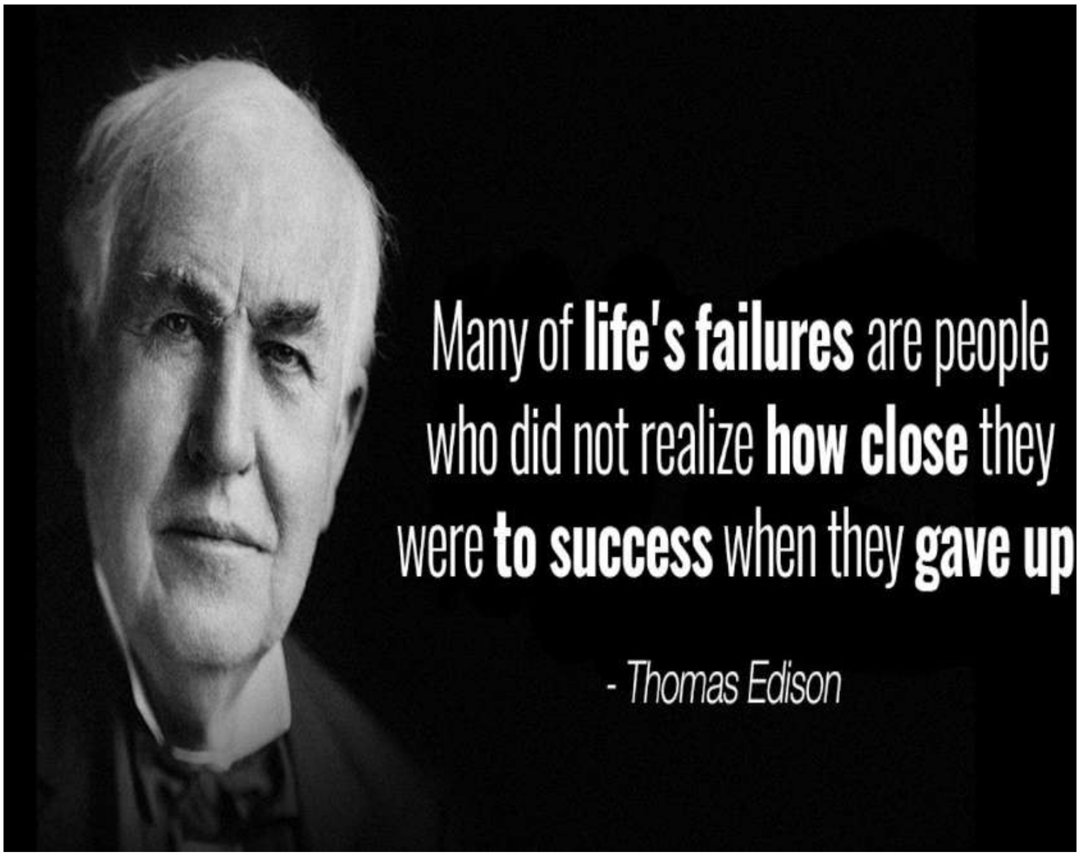

Image Courtesy: Google

All images in this Bulletin Issue are downloaded from Google Images.

Disclaimer: The Publisher and Editorial Team of this Issue of Library E-Bulletin are not responsible for the views expressed in the Article